

Katančićev Andautonij: vrhunac znanstvenog istraživanja arheologije i stare povijesti na zagrebačkom području u 18. st.

Rasprava Matije Petra Katančića o Andautoniji dio je njegova važnog djela *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* iz 1795. godine. Uz pregled i kritičku obradu Katančićeve rasprave autor daje osvrt na pisanje njegovih suvremenika, Baltazara Adama Krčelića i Andrije Blaškovića, o istoj tematici. U prvoj cjelini rada prati problematiku smještaja rimskog municipija Andautonije. Katančić ističe da je prvi ispravno smjestio Andautoniju u selo Ščitarjevo kod Zagreba. U drugom dijelu rada autor analizira Katančićev opis tada još vidljivih ostataka toga grada i uspoređuje ga s rezultatima arheoloških istraživanja. Autor ukazuje na prvorazredne izvore kojima se Katančićevi podaci mogu razjasniti i prikazuje osobe s kojima se Katančić susretao pri istraživanjima. Također ocjenjuje pouzdanost i upotrebljivost Katančićevih postignuća i spoznaja u današnje vrijeme.

1. Hrvatski povjesničari-latinisti i Andautonija

Ratovima krajem 17. i početkom 18. st. uklonjena je neposredna opasnost od Osmanskog Carstva, iz čijeg su okrilja vraćeni znatni dijelovi Hrvatske. U Banskoj su se Hrvatskoj sveukupne prilike znatno stabilizirale pod Marijom Terezijom i Josipom II. Primjetan je uspon društvenog i gospodarskog života, jača i razvija se kulturni život. U novom ozračju proširuje se u kontinentalnom dijelu Hrvatske i znanstvena djelatnost na raznim područjima. Tijekom druge polovice 18. st. nekoliko značajnih autora piše latinskim jezikom, tadašnjim međunarodnim jezikom znanosti, o povijesti i arheologiji antičkog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Bave se i antičkim nalazima u zagrebačkoj okolici, tj. na području koje je pripadalo gradskom arealu Andautonije. Posebno su značajna tri svećenika i njihova djela.

Prvi je o Andautoniji pisao isusovac Baltazar Adam Krčelić (1715–1778) u djelu *De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminares* (Krčelić 1770b). Sam je pisac smatrao taj svezak pripremom za svoju povijest zagrebačke crkve *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis partis primae tomus primus* (Krčelić 1770a). Obavljajući različite funkcije u Zagrebu i okolici (župnik u Selima kod Siska, prefekt zagrebačkog sjemeništa, kanonik i arhidakon),¹ Krčelić je

¹ LASZOWSKI 1925, 146; SHEK-BRNARDIĆ 2000, 385-386.

obilazio teren i opisivao kamene spomenike i druge arheološke nalaze, posebno rimske novce, koje je nastojao kataloški obraditi.²

Drugi isusovac je bio Andrija Blašković (1726–1796), predavač na isusovačkoj Akademiji u Zagrebu. I on je obilazio arheološke lokalitete u zagrebačkoj okolici i opisivao nalaze.³ O arheološkoj problematici pisao je u Raspravama (*Dissertationes*) objavljivanim u razdoblju od 1776. do 1794. godine,⁴ kada su izdane u zasebnoj knjizi.⁵

U današnjoj se znanosti za najvažnijega među njima drži franjevca Matiju Petra Katančića (1750–1825). Nakon školovanja u Budimu, Pečuhu, Segedinu i Baču, završio je studij teologije i filozofije u Osijeku 1778. god. te filozofije u Budimu sljedeće godine. Od 1779. do 1788. Katančić je predavao na franjevačkoj gimnaziji u Osijeku.⁶ Iz tog vremena potječe rasprava o rimskom miljokazu nađenu kod Osijeka (Katančić 1782), koja se smatra prvom pravom arheološkom raspravom hrvatskoga autora.⁷ Tijekom šestogodišnjeg boravka u Zagrebu (1789–1795), gdje je predavao na arhigimnaziji,⁸ intenzivno se bavio antičkom poviješću i arheologijom sjeverozapadne Hrvatske i susjedne Slovenije. Obilazio je Ščitarjevo, Stenjevec, Sisak i Drnovo, prikupljajući podatke o tim lokalitetima i trasama rimskih cesta. Na temelju tih obilazaka već je 1791. god. objavio prvi rad, Disertaciju o Andautoniji (Katančić 1791).⁹ Četiri godine kasnije objavio je knjigu *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* (Katančić 1795), u sklopu koje je bio prepravljeni i prošireni tekst o Andautoniji iz 1791. godine. Njegovo drugo važno djelo slične tematike jest *Istri adcolarum Illyrici geographia vetus*, a tiskano je posthumno (Katančić 1826/7). Katančića se smatra jednim od začetnika hrvatske arheologije.¹⁰ U prilog su ovome mišljenju djela koja je objavio te činjenica da je od 1795. do 1800. predavao u Budimu arheologiju s pomoćnim disciplinama, gdje je izradio i priručnike za epigrafiju i numizmatiku.¹¹ Među prvima je u kontinentalnoj Hrvatskoj pisao sukladno dostignućima znanosti svoga pa čak i ispred svoga vremena. U raspravama se oslanjao na pisane izvore i na tadašnju suvremenu literaturu, iznoseći i kritičke osvrtne na tumačenja kamenih spomenika, natpisa i novca.

Krčelić je prvi smjestio Andautoniju u Stenjevec,¹² potaknut nalazom baze s počasnim natpisom za kip cara Decija iz sredine 3. st., koja je pronađena prili-

² KRČELIĆ 1770b, 491-494.

³ KORADE 2000, 79.

⁴ STIPČEVIĆ-DESPOTOVIĆ 1982, 15-16.

⁵ BLAŠKOVIĆ 1794.

⁶ DEŽELIĆ 1925, 128-129; FALIŠEVAC – NOVAKOVIĆ 2000, 342-344.

⁷ PINTEROVIĆ 1968, 393-401; SRŠAN 1987, 349-350.

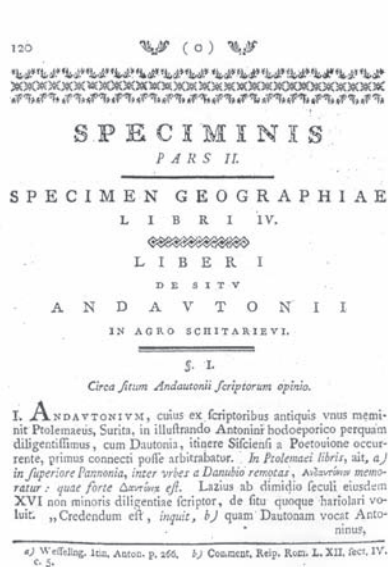
⁸ DEŽELIĆ 1925, 128-129.

⁹ KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Uvodna studija*, (u tisku).

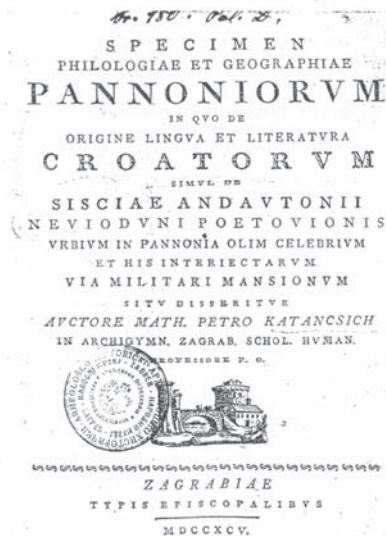
¹⁰ RAČKI 1881; HOFFILER 1941; *EHPK* 1980; ŠEPER – RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1984.

¹¹ KUNTIĆ-MAKVIĆ – ŠEGVIĆ 1992, 171.

¹² Danas dio Zagreba, a u to vrijeme selo i župa podalje od grada. Prema današnjim saznanjima, u središtu se Stenjevec nalazilo veće rimsko naselje. Najviše nalaza potječe iz okolice crkve

Sl. 1. Naslovnica Katančićeva Specimina

Sl. 2. Naslovna stranica poglavlja o Andautoniji

kom obnove crkve u Stenjevcu 1758. godine.¹³ Ruševine u Ščitarjevu smatrao je ostatkom Viminacija.¹⁴ Blašković je također Andautoniju locirao u Stenjevec¹⁵, smatrajući da je u Ščitarjevu bila *Fabrica Scutari*, tj. Tvornica štitova kao jedan od gradova „republike Andautonija“ (*Res Publica Andautonium*). Suvremeno ime Ščitarjeva on je izvodio od latinske riječi *scutum*, štit, ščit.¹⁶ Katančić je jedini od njih ispravno smjestio Andautoniju u Ščitarjevo te je u tome, prema dostupnim podacima, bio ujedno i prvi uopće.¹⁷

Za podatke o Andautoniji najčešće se poseže za Katančićevom knjigom *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*¹⁸ (Sl. 1). Prvi je dio knjige filološki. Drugi je dio Katančić naslovio *Specimen geographiae Pannoniarum*.¹⁹ Po vlastitim riječima, tu je povezo zemljopis s arheološkim nalazima koje je

Uznesenja Blažene Djevice Marije. Budući da je na tom mjestu moguće pratiti kontinuitet naseljavanja od 1. st. pos. Kr. do današnjih dana, ostaci rimskog naselja su slabo relativno sačuvani. Također, ondje je otkrivena rimska nekropola sa 129 istraženih grobova (KLEMENC 1938, 37-63; GREGL 1994, 34).

¹³ KRČELIĆ 1770b, 5.

¹⁴ KRČELIĆ 1770b, 490.

¹⁵ BLAŠKOVIĆ 1794, I. Rasprava, 2. pogl., br. 4, str. 5-6.

¹⁶ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 4. pogl., br. 3, str. 14-15.

¹⁷ KATANČIĆ 1795, 121.

¹⁸ „Ogled o jezikoslovlju i zemljopisu Panonaca“. U ovom je radu korišten prijevod prof. dr. Brune Kuntić-Makvić.

¹⁹ „Zemljopisni ogled“ zauzima 108 stranica, od 120. do 228. stranice.

upoznao obilascima terena, jer se oni drukčije niti ne mogu valjano tumačiti.²⁰ U četiri je poglavlja (*libri*) iznio podatke o rimskim gradovima Andautoniju, Sisciji, Neviodunu i Petoviju, te o postajama uz ceste koje su ih povezivale (*Remista, Aqua Viva, Aquae Iasae, Pyrri* i dr.).²¹ Andautonija je tema prvog poglavlja (Sl. 2), koja zaprema ukupno 24 stranice (120 do 144). Katančić ga je podijelio na četiri paragrafa, od kojih svaki sadrži po nekoliko kaputa.

2. Kako se zapravo zvala Andautonija i gdje je bila?

U prva tri paragrafa Katančić raspravlja o imenu i smještaju Andautonije.²² Već u naslovu smješta Andautonij, smatrajući da je ispravan oblik imena grada u srednjem rodu (*Andautonium*), na „šćitarjevačko zemljište“.²³ Glavnim zastupnikom drukčijeg mišljenja prikazuje A. Blaškovića, koji je Andautoniju gledao u Stenjevcu (Blašković 1794). S njim Katančić polemizira pozivajući se na materijalne ostatke, natpise i topografske podatke sa širega andautonijskog područja, i to po vlastitom obilasku terena. Na ironičan i sarkastičan način Katančić zapravo odgovara Blaškoviću na zamjerke koje je ovaj iznio godinu ranije,²⁴ na račun njegova djela o Andautoniji (Katančić 1791). Takva žestina i zagriženost polemike ne bi se očekivala od osoba svećeničkog staleža. U posljednjem četvrtom paragrafu još je nekoliko puta formulirao tezu da je Andautonija u Šćitarjevu, dodajući kamene natpise sa širega zagrebačkog područja kao glavne argumente za potvrdu smještaja grada. U završnom sedmom kaputu četvrtog paragrafa Katančić iznosi zaključno razmatranje o rimskim cestama i udaljenostima na njima, te ponovno, gotovo slavodobitno, dokazuje da je Andautonija u Šćitarjevu.²⁵

Da bismo objasnili i vrednovali Katančićevu argumentaciju o smještaju Andautonije i trasiranju cesta, potrebno je pomno pratiti tekst i povezati razbacana mjesta gdje piše o tome. Zato ćemo slijediti Katančićevo kazivanje, preskočivši privremeno dio gdje je opisao šćitarjevačke ruševine. (O njima vidi 3. odjeljak).

2.1.

U prvom paragrafu poglavlja pod naslovom „Mišljenja pisaca o položaju Andautonija“,²⁶ Katančić donosi različite ideje o smještaju grada. Čitav prvi

²⁰ KATANČIĆ 1795, 6-7.

²¹ Iako u poglavljima o Neviodunu i Petoviju raspravlja o postajama na cesti (str. 11, 17), poglavlje o Sisciji je najopširnije (str. 36). To možemo pripisati većoj udaljenosti od Zagreba, manjem broju spomenika te izostanku rasprave s Blaškovićem.

²² Poglavljima o Sisciji, Neviodunu i Petoviju također započinju dijelom o njihovu imenu i smještaju (KATANČIĆ 1795, 144-155, 182-185, 202-205).

²³ KATANČIĆ 1795, 120.

²⁴ BLAŠKOVIĆ 1794, VIII. Rasprava, 28. pogl., br. 7, str. 137-140.

²⁵ To isto rekapitulira i na samom kraju poglavlja o Petoviju (KATANČIĆ 1795, 223-228).

²⁶ §. I, *Circa situm Andautonii scriptorum opinio* (KATANČIĆ 1795, 120-121).

Sl. 3. Dio postolja s počasnim natpisom za kip cara Trajana Decija³⁴

Sl. 4. Dio postolja s počasnim natpisom za kip carice Herenije Etruscile³⁵

kaput posvetio je mišljenjima onovremenih svjetskih autora, osobito onih koji su proučavali Ptolemejevu geografiju i Antoninov itinerarij. Pojavila se dvojba je li Andautonij s Ptolemejeve karte identičan Dautoni iz Antoninova itinerarija ili su to u rimsko doba bila različita mjesta. Stoga su autori različito smještali jedan ili dva grada. Katančić je vrlo zadovoljan kartografom D'Anuilleom koji je Andautoniju smjestio „na ščitarjevačko zemljište, ali ipak na lijevu obalu rijeke Save“.²⁷ Prikazavši što stoji u svjetskoj literaturi, Katančić je u preostala dva kaputa prvog paragrafa prenio mišljenja drugih hrvatskih autora svoga vremena, B. A. Krčelića i A. Blaškovića. Obojica su držala da je Andautonija bila u Stenjevcu. Krčelić se prvi tako opredijelio,²⁸ no razlikovao je Dautonu i smještao je u Zastenje.²⁹

Blašković je Andautoniju i Dautoniju držao istim mjestom, koje je ležalo na stenjevečkom području. Posvetni natpis caru Trajanu Deciju iz Stenjeveca,³⁰ otkriven 1758. god. (Sl. 3), bio je tom mišljenju dobar oslonac, dok se deset godina kasnije

²⁷ ...Andautonium in agro Schitarievi poneret, lavea tamen Savi fluminis ripa (KATANČIĆ 1795, 121).

²⁸ KRČELIĆ 1770b, 5.

²⁹ KRČELIĆ 1770b, 6. Zastenje je vjerojatno Zastinja kod Karlovca.

³⁰ CIL III 4010; HOFFILER – SARIA 1938, str. 214, br. 477.

nije u Ščitarjevu pojavio njegov par (Sl. 4), posvećen Decijevoj supruzi Hereniji Etruscili.³¹ Blašković je tomu nastojao doskočiti tvrdeći da je na području andautonijske republike postojalo više gradova, od toga po jedan na ščitarjevačkom i samoborskom području.³² Izloživši tuđa mišljenja koliko je smatrao potrebnim i korektnim, Katančić najavljuje da će pokazati kako se Andautonij mora smjestiti na ščitarjevačko zemljište.³³

2.2.

Sljedećim podnaslovom Katančić kategorički tvrdi da Andautonij nije mogao stajati na stenjevačkom zemljištu, iako će suprotna mišljenja iznositi kroz tri kaputa.³⁶ U prvom kaputu prenosi Blaškovićevo viđenje da se ostaci Andautonije pružaju tri rimske milje (oko 4,5 km) od župne crkve u Stenjevcu do ruševina Susedgrada.³⁷ Uspoređuje to s opsegom ostataka Siscije i Sirmija koje je bio osobno posjetio.³⁸ U raspravu je uveo i opseg Rima poznat iz literature, rugajući se Blaškoviću što je pretjerao.³⁹ Tvrdi da Blašković ne poznaje antičke mjere jer je posve krivo iskazao udaljenost od Stenjevcu do Susedgrada.⁴⁰ Katančić je i sam posjetio Stenjevec⁴¹ te utvrdio: „Naime, osim nekih tragova zidova oko crkve, i kapelica

³¹ CIL III 4011; HOFFILER – SARIA 1938, str. 214, br. 478.

³² BLAŠKOVIĆ 1794, V-VIII. Rasprava.

³³ ...ostensuri, *Andautonium in agro Schitariueuensi debere statui, postquam opinioni aduerse breui oratione satis fecerimus* (KATANČIĆ 1795, 122). Na istoj je stranici jedno od mjesta gdje je Katančićeva zajedljivost i sarkastičnost prema Blaškoviću dostigla visoku razinu: „Iz dubine duše za toga muža tražim i molim, istom željom kojom se zanosim za dobro domovine, dobro zdravlje i volju da domovini na diku dovrši ostalo što je zamislio“ (prijevod prof. dr. B. Kuntić-Makvić).

³⁴ Slučajni nalaz pri obnovi crkve u Stenjevcu 1758. god.; mramor, vis. 118 cm, šir. 64 cm, deb. 42 cm; sredina 3. st.; AMZ (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1994, 110).

³⁵ Slučajni nalaz pri obnovi crkve u Ščitarjevu 1768. god.; mramor, vis. 116 cm, šir. 65,5 cm, deb. 19 cm; sredina 3. st.; AMZ – odljev u Arheološkom parku u Ščitarjevu (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1994, 137).

³⁶ §. II, *Andautonium in agro Sztenyeucensi consistere nequivit* (KATANČIĆ 1795, 122-132).

³⁷ *Alterum indubitatum item monimentum sunt rudera quaquaersum per agrum Sztenyeucensem sparsa tantae vetustatis* (BLAŠKOVIĆ 1794, I. Rasprava, 2. pogl., br. 4, str. 5-6).

³⁸ Katančić je obišao Sirmij 1780. i 1782, Stenjevec 1789, a Sisciju 1794. god. (KATANČIĆ 1795, 123). Sisciju i Sirmij opisuje izrazima koji upućuju da su njihovi ostaci bili daleko raspoznatljiviji prije nego ih je uništila i prikrila kasnija urbana izgradnja Siska i Srijemske Mitrovice.

³⁹ „Brežuljak Palatin, gdje je Romul utemeljio Grad, zaprema 600 koraka u duljinu. A čitav Rim, kakav je bio u Augustovo doba, od Ostijskih do Brdskih vrata, nije dosegao četvrti miljokaz. Andautonij će se, dakle, natjecati s Rimom?“ (KATANČIĆ 1795, 123).

⁴⁰ Blašković iznosi da je to udaljenost od 1,5 stadija, a Katančić ga ispravlja navodeći da je udaljenost 3 rimske milje, tj. 24 stadija. Pojašnjavajući da se jedna rimska milja sastoji od 8 stadija, upućuje na svoj raniji rad (KATANČIĆ 1782, 25). Katančićeva udaljenost (3 rimske milje – 4,5 km) odgovara stvarnoj. Stadij je izvorno grčka mjera te sadrži 125 rimskih dvostrukih koraka (*passus*), što iznosi oko 185 m.

⁴¹ Katančić je u travnju 1789. obišao Stenjevec.

od grubog kamena duž ceste, sve do Suseda ne pojavljuju se nikakvi ostaci“.⁴² Lokalno stanovništvo ne zna za ostatke koje spominje Blašković u svom opisu. Blaškovićevo mišljenje da su bedemi Susedgrada iz rimskog vremena Katančić pobija uspoređujući ostatke siscijskih bedema i susedgradskih zidina. Uočava razlike u tehnici gradnje, položaju i obliku građevinskih ostataka. Ostatke Susedgrada ispravno pripisuje „ugarskom dobu“, tj. srednjem vijeku. Paralelu im nalazi u Samoboru, Cesargradu i Velikom Taboru.⁴³ Temeljito je i sustavno analizirao i usporedio građevinske ostatke. Upućen je u građevne tehnike i obilježja rimskog razdoblja, a poznaje srednjovjekovne dvorce i burgove te njihova građevinska i topografska obilježja. Obračun s Andautonijom u Stenjevcu završava pitanjem: „Je li ondje stajao ikakav rimski grad, kad uopće nema tragova uobičajenih za takve položaje“.⁴⁴

Riješivši to, Katančić je odlučio starim i suvremenim mjerama odrediti udaljenost između Stenjevca, Ščitarjeva i Siska te pokazati što odgovara podacima iz antičkih izvora. Udaljenost od Andautonije do Siscije, koja prema Antoninovu itineriju iznosi 27 rimskih milja, nikako se ne može poklopiti s 38 rimskih milja stvarne udaljenosti od Stenjevca do Siska. Odmjerio ju je na vlastitom putovanju 1794. god., a pomagao se i suvremenim kartama.⁴⁵ Prema iznesenim argumentima i baratanju mjerama možemo zaključiti da je Katančić bio solidan poznavatelj geografije i mjerništva.

Zatim se okrenuo trasama rimskih cesta. Vrlo precizno opisao je trasu od Ščitarjeva preko Vukovine do Buševca, gdje se cesta račva (Sl. 5). Jedan krak se odvaja prema zapadu i ide kraj Donje Lomnice, Lukavca, Brezovice i Samobora dalje prema Mokricama i Čatežu u Dolenjskoj. Drugi krak ide od Buševca na jugoistok prema Sisku. U Katančićevo vrijeme lokalno stanovništvo zvalo je tu cestu „Rimskim putem“. Katančić je uz opis trase dao i osnovne podatke o strukturi rimske ceste. Opisao je tvrdi šljunčani naboj debeo stopu i pol, što govori o kvaliteti izvedbe i stupnju očuvanosti u njegovo vrijeme.⁴⁶ Stručnjaci iz Muzeja Turopolja i Arheološkog muzeja u Zagrebu potvrdili su terenskim pregledima njegove podatke o trasama rimskih cesta.⁴⁷

⁴² *Nam praeter vestigia quaedam murorum circa ecclesiam, et sacella e rudi lapide secus viam, nihil ruderum ad Szuszed usque comparet* (KATANČIĆ 1795, 123-124).

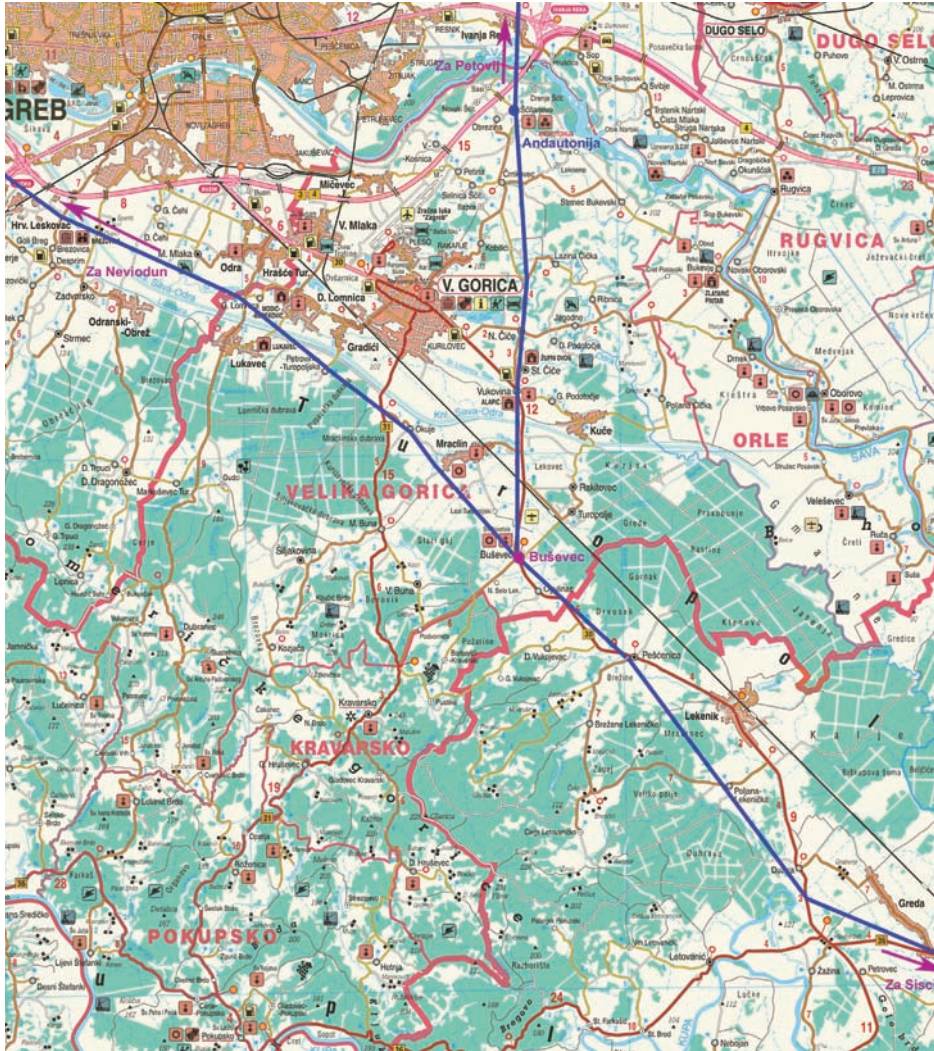
⁴³ KATANČIĆ 1795, 123-124.

⁴⁴ *Vt dubio locus sit, vtrum vniuerso hoc agro oppidum quodpiam aetate Romana constiterit, cum ea, quae oppidis id genus conueniant, vestigia comperiri nequeant* (KATANČIĆ 1795, 124).

⁴⁵ O načinu mjerenja udaljenosti Katančić podrobno piše u 3. §, trećeg poglavlja 4. knjige (KATANČIĆ 1795, 224-228).

⁴⁶ *Est ea, solo firmiter pavito, glarea ad sesqui paene pedem strata, incolis et hodie Rimszki put vocabulo nota* (KATANČIĆ 1795, 125).

⁴⁷ Neobjavljena dokumentacija Muzeja Turopolja (topografske karte i katastarski planovi) o terenskom pregledu trase rimske ceste. Pregled su izvršili dipl. arh. Tanja Pintarić i Dalibor Šušnjić.

Sl. 5. Karta zagrebačke okolice s označenim rimskim cestama⁴⁸

Katančićevi opisi trasa rimskih cesta na ovom području mogu se prihvatiti kao pouzdani i točni. Glavni razlog tomu je razmjerno dobra očuvanost kvalitetno građenih rimskih cesta u piščevo vrijeme i njegova spremnost na terenski obilazak i istraživanje. Sačuvani naziv *Rimski put* također govori u prilog neprekinutoj upotrebi ceste od njezine izgradnje. Katančićev opis šljunčane ceste upućuje na činjenicu da ceste u Panoniji izvan naselja nisu bile popločane većim kamenim pločama (zbog nedostatka sirovine), već nasute materijalom kakav je bilo u bli-

⁴⁸ Podloga: turistička karta Zagrebačke županije, <http://www.tzzz.hr/?show=672>

zini. Turopolje i Posavina obiluju šljunkom iz geoloških aluvijalnih naplavina te je potpuno razumljivo da su se ceste gradile upravo ovim dostupnim materijalom. Potvrda tomu je glavna ulica u Andautoniji (ujedno i dionica ceste Siscija – Petovij), koja je u razdoblju od 1. do 3. st. bila pošljunčana. Tek je tada dobila popločenje koje je otkriveno i konzervirano u arheološkom parku.⁴⁹

Katančić tumači da je počasni natpis caru Trajanu Deciju iz Stenjeveca⁵⁰ bio postavljen u Andautoniju, odakle je prenesen u Stenjevec kad je antički grad propao. Detaljno je opisao spomenik i protumačio natpis.⁵¹ On smatra da je na cijelom ovom prostoru postojao samo jedan grad, i to Andautonij u Ščitarjevu.⁵² Obrazlaže da je grad morao biti na povoljnom položaju, u ravnici uz rijeke, opasan opkopima, te da se na mjestu takvog naselja moraju pronalaziti ulomci opeke i kamena.⁵³

Katančić nepotrebno pokušava dokazati da je spomenik prenesen iz Ščitarjeva. Naselje u Stenjevcu⁵⁴ pripadalo je, kako i sam tvrdi, andautonijskom administrativnom području, pa je sasvim normalno da je ondje mogao biti postavljen posvetni natpis caru s spomenom Andautonaca. U pravu je kad napominje da je jedini rimski grad, središte ovog areala, bio u Ščitarjevu.

2.3.

U trećem paragrafu „Prema Antoninovu itinerariju i mjesnim spomenicima dokazuje se smještaj Andautonija na ščitarjevačkom zemljištu“,⁵⁵ Katančić ponovno raspravlja o cesti od Petovija prema Sisciji. Pobija Blaškovićevo mišljenje da je trasa vodila od Petovija preko Ptujске Gore, Rogateca i Krapine do Stenjeveca pa dalje do Siska. Prema vlastitu uvidu tvrdi da se na toj trasi nigdje ne pojavljuju tragovi ceste.⁵⁶ Trasira cestu od Ptuja, preko Varaždina i Sveta Tri Kralja⁵⁷ do Andautonije. Kod Sesveta opisuje njezine tragove na brežuljku istočno od Kašine te južno prema Savi i Ščitarjevu. Ta je trasa ispravna i danas prihvaćena.⁵⁸

Da bi osnažio svoju tezu o trasi ceste i smještaju Andautonije u Ščitarjevu, u ostatku prvoga i u drugome kaputu Katančić se koristi podacima iz Teodozijeve

⁴⁹ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 119, 126.

⁵⁰ CIL III 4010; HOFFILER – SARIA 1938, str. 214, br. 477.

⁵¹ *Alabastrites, tres pedes, duos digitos longus, unum et quatuor digitos latus. Marmor album, Dalmatici generis, particulis phosphorescentibus* (KATANČIĆ 1795, 125-126).

⁵² KATANČIĆ 1795, 126-127.

⁵³ *Haec enim situ plano, ad ripas fluminum plerumque, fossis cincta, laterum, lapidumque fragmentis referta sint oportet...* (KATANČIĆ 1795, 127)

⁵⁴ Vidi bilj. 12.

⁵⁵ §. III, *Situs Andautonii in agro Schitarieuensi, ex hodoeporico Antonini et monumentis loci monstratur* (KATANČIĆ 1795, 127-132)

⁵⁶ *...ubi nulla viae militaris vestigia compareant* (KATANČIĆ 1795, 127).

⁵⁷ Današnji Komin kod Sv. Ivana Zeline.

⁵⁸ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 109-110.

karte⁵⁹ i Jeruzalemskog itinerarija te tada suvremenim geografskim djelima. Na kraju drugog kaputa ponovno detaljno opisuje tada jasno vidljivu trasu rimske ceste od Ščitarjeva preko Vukovine do Buševca, potvrđujući da udaljenost od Andautonije do Siscije po Antoninovu itinerariju odgovara udaljenosti od Ščitarjeva do Siska.⁶⁰ Ovdje se iznova dokazao kao odličan poznavatelj i vjerodostojan izvor za rimske ceste.

Treći kaput Katančić započinje konstatacijom da su Dautonija i Andautonija jedno te isto mjesto i da se nalazi u Ščitarjevu.⁶¹ Kao dodatan dokaz tome iznosi već spomenuti počasni natpis carici Hereniji Etruscili, pronađen kad se 1768. god. obnavljala župna crkva u Ščitarjevu.⁶² Ustaljenim slijedom opisuje spomenik i poboljšava čitanje koje su donijeli Krčelić i Blašković. U drugom dijelu ovog kaputa oblik Dautona tumači kao pučko (autohtono) ime kojemu su Rimljani predmetnuli prefiks *-an* da bi izgledalo „latinskije“.⁶³

Uredivši pitanje starog toponima, Katančić u sljedećem kaputu prikazuje i pobija naivna etimološka razmišljanja Krčelića i Blaškovića o imenu Ščitarjeva i zablude u koje su obojica zbog toga upala. Krčelić je s imenom Ščitarjeva povezivao s riječima koje označavaju trsku (ščet, ščit, sit), što ga je navelo da onamo smjesti Viminacij.⁶⁴ U vezu sa Ščitarjevom dovodio je i Skite.⁶⁵ Katančić ovdje pohvaljuje Blaškovića,⁶⁶ jer je Viminacij ispravno smjestio u Gornju Meziju i tako pobio Krčelićevo ideju.⁶⁷ Odmah se zatim Katančić obrušava na Blaškovićevo tumačenje veze Ščitarjeva i riječi *ščit* (štit) te tezu da je ondje u rimsko doba bila tvornica štitova, *Fabrica Scutaria*.⁶⁸ Na Krčelićevo razmatranje o vezi između Ščitarjeva i prezimena Ščitaroci ili toponima Kutel(o) i riječi *castellum* uopće ne reagira.⁶⁹

⁵⁹ Katančićev naziv za Tabulu Peutingerianu.

⁶⁰ KATANČIĆ 1795, 128-129.

⁶¹ *Vt adeo situm Dautoniae Schitarieui ager, si dicta recte consulimus, iure sibi deposcat. Eodem porro situ exstitisse Andautonium, lapis literatus, loci rudera, et Ptolemaei rationes suadent* (KATANČIĆ 1795, 129).

⁶² Župna je crkva sagrađena 1642, a obnovljena i dograđena između 1758. i 1768. godine. Uz crkvu je nekad bilo i župno groblje, na kojem se ukopavalo od 11. do 18. st. (PINTARIĆ 1998, 3-5; PINTARIĆ 2000, 64, 67; PINTARIĆ – KNEZOVIĆ 2005, 11). Ograda (cinktor) oko crkve potječe iz 1772. god. (PUMN 1984, 1. dio, 18). Za ove je radove korišten materijal s rimskih gradskih ruševina.

⁶³ *Maiores nostri oppidum Dautouo, vel Dautoua, nuncupaste videntur, cui Romani praefixare AN particulam, ut vox magis Latina videretur* (KATANČIĆ 1795, 130).

⁶⁴ Prema lat. *vimen*, *-inis*, n. – vrba, vrbova šiba.

⁶⁵ KRČELIĆ 1770b, 490-491.

⁶⁶ *...vt Viminatium, quae colonia fuit Moesiae superioris, cuius epocham eximie ostendit Blaskovich...* (KATANČIĆ 1795, 131).

⁶⁷ BLAŠKOVIĆ 1794, III. Rasprava, 7. pogl., br. 5, str. 37-38.

⁶⁸ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 4. pogl., br. 3, str. 14-15. i V. Rasprava, 5. pogl., br. 2, str. 15-16.

⁶⁹ KRČELIĆ 1770b, 491.

Katančić ne iznosi svoja promišljanja o imenu Ščitarjevo jer etimologiziranje ne smatra ozbiljnim znanstvenim radom.

2.4.

Na pitanje ubikacije Andautonije Katančić se vraća raspravljajući u četvrtom paragrafu (C. 3 i 4) o miljokazu za koji je Blašković tvrdio da je stajao između antičkih Pira i Dautonije, po njemu Krapine i Suseda.⁷⁰ Katančić mu zamjera što nije naveo mjesto nalaza i ne želi se očitovati o natpisu dok ga osobno ne vidi i prouči.⁷¹

Ipak, upušta se u špekulaciju da je miljokaz stajao u Selima, 5 milja sjeverno do Siska, što zbrojeno s 22 milje na miljokazu, odgovara udaljenosti od Andautonija do Siscije po Antoninovom itinerariju. Katančić je ovdje zapravo „naštimavao rezultat“ i „tjerao vodu na svoj mlin“ smještajući miljokaz točno u Sela, na 22 milje od Ščitarjeva. Jednako je postupio Blašković smjestivši u dodatku (*Subplementum*) VIII. *Rasprave*, nakon Katančićevih kritika,⁷² miljokaz u Konjščinu (na točno 22 milje od njegove Andautonije u Stenjevcu).

Svoj smještaj ovog miljokaza potkrepljuje pogrešnim razmišljanjem da su Rimljani na miljokazima uvijek bilježili udaljenost od sjevera prema jugu, kao na ovom primjeru, te od zapada prema istoku. Ovim pokazuje nedosljednost s obzirom na ranija razmišljanja jer je u raspravi o osječkom miljokazu tvrdio da se miljokazi postavljaju počevši od važnijih gradova prema ostalima,⁷³ što je također pogrešno. U nastavku četvrtog kaputa Katančić se i dalje služi pogrešnom teorijom o postavljanju miljokaza. Osobno je obišao i pregledao miljokaz iz Skopica kod Brežica (CIL III 4618), koji je obilježen s 3 milje udaljenosti od Nevioduna, što po njemu mora biti 3 milje istočno od grada. Usput je pokudio Blaškovića⁷⁴

⁷⁰ Blašković (1794, III. Rasprava, 1. pogl., br. 4, str. 4) donosi tekst s miljokaza:

TI. CLAUDIVS DRVSI F.
CAES. AVG. GER
MANIC. PONT. MAX.
TRIB. POTEST. II. IMP.
III. P. P. COS. II. DE
SIGNAT. III
AND. M. P. XXII.

Na istom mjestu, uz prijepis s ovog miljokaza, Blašković navodi još neke natpise, citirajući mjesto nalaza i točno mjesto u literaturi odakle ih preuzima. Jedino za navedeni miljokaz ne navodi ni mjesto nalaza niti ne citira literaturu. Sporni se miljokaz ne spominje ni u relevantnoj literaturi o kamenim spomenicima i natpisima iz Panonije. Stoga, treba posumnjati u vjerodostojnost Blaškovićevih tvrdnja.

⁷¹ KATANČIĆ 1795, 137.

⁷² KATANČIĆ 1791, §. 4, C. 3.

⁷³ KATANČIĆ 1782, 3. pogl., br. 5.

⁷⁴ BLAŠKOVIĆ 1794, I. Rasprava, str. 21.

Sl. 6. Miljokaz iz Jelkovca⁷⁹

za loš prijepis natpisa s miljokaza iz literature. Naš autor smatra da su kamenovi s oznakom udaljenosti od Nevioduna postavljeni sve do Buševca i križanja s cestom koja vodi iz Andautonije.⁷⁵ Po njemu su, od Buševca dalje prema Sisku, miljokazi nosili udaljenost od Andautonije.⁷⁶

Miljokazi su inače bili postavljeni tako da bilježe udaljenosti od centra Carstva prema rubovima, tj. od Augustova „zlatnog miljokaza“ (*milliarium aureum*) postavljena na rimskom Forumu. Na cestama u provincijama miljokazi slijede ovo pravilo tako da odbrojavaju milje od grada bližeg Rimu prema udaljenijem. U slučaju miljokaza iz Skopica, Katančićevo se mišljenje zapravo slučajno poklopilo sa stvarnim načinom njihova postavljanja. Ovo je jedan od primjera potpuno drugačijeg stanja znanstvenih spoznaja u 18. stoljeću. Neka znanja, koja su danas opće poznata, nisu još bila postignuta ili dostupna širem krugu ljudi. Katančićevu teoriju o označavanju udaljenosti najočitije obara miljokaz (Sl. 6), koji nije bio poznat u njegovo vrijeme, a konačno je potvrdio njegovo mišljenje da je Andautonija u Ščitarjevu.⁷⁷

Pronađen je 1934. god. u Jelkovcu kod Sesveta.⁷⁸ Na njemu je uklesano: *a S(iscia) (milia passum) triginta*, trideset milja od Siscije, i to u smjeru na sjever od grada. Postavljen je za vrijeme cara Maksimina Tračanina (235–238) na cesti Siscija – Petovij i mjeri udaljenost od Siscije prema granici Carstva.

U sljedeća tri kaputa Katančić se osvrnuo na dva kamena spomenika pronađena u široj okolici Andautonije.⁸⁰ Prvi je natpis pronađen u crkvi u Čučerju,⁸¹ na temelju kojeg je Blašković ondje smjestio još jedan grad andautonijske republike,⁸² što

⁷⁵ Danas je poznata trasa koja vodi od Nevioduna, desnom obalom Save, preko Čeha, Petrovine Turopoljske i Mračina prema jugoistoku sve do Buševca (Dokumentacija Muzeja Turopolja o terenskom pregledu trase rimske ceste, neobjavljena).

⁷⁶ KATANČIĆ 1795, 136-137.

⁷⁷ DEGMEDŽIĆ 1957, 113.

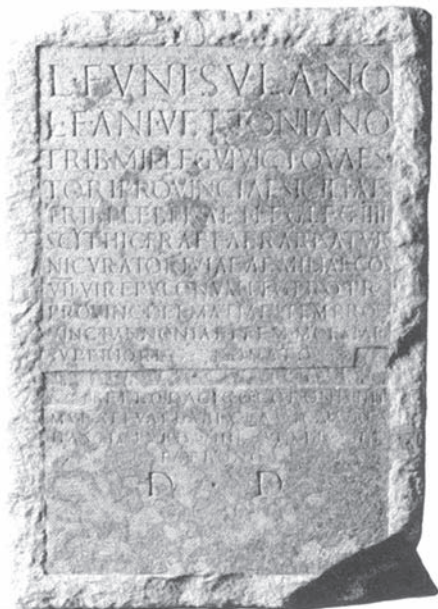
⁷⁸ HOFFILER – SARIA 1938, str. 212, 277, br. 602; DEGMEDŽIĆ 1957, 112-113.

⁷⁹ Slučajni nalaz iz 1934. god.; pješčenjak, vis. 180 cm, Ø 56 cm; na miljokazu je uklesan natpis s imenom cara Maksima (235-238); AMZ (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1994, 109).

⁸⁰ KATANČIĆ 1795, 137-142.

⁸¹ Herkulov žrtvenik iz Čučerja, uništen 1818. god. (DEGMEDŽIĆ 1957, 113-114). Katančić ga je vidio 1793. god. nazvavši ga *Chucheruensis lapis* – Čučerski kamen.

⁸² BLAŠKOVIĆ 1794, VI. Rasprava, 1. i 2. poglavlje.

Sl. 7. Ploča iz Petrovine s počasnim natpisom andautonijskom patronu Luciju Funisulanu Vetonijanu⁹⁰

Sl. 8. Reljefni prikaz Nemeze sa zavjetnim natpisom⁹¹

Katančić vrlo žučno negira.⁸³ Drugi je poznati spomenik s dva lica.⁸⁴ Na jednoj je strani uklesan počasni natpis andautonijskom patronu senatoru Funisulanu (Sl. 7),⁸⁵ a na drugoj je reljef s prikazom Nemeze i posvetnim natpisom (Sl. 8).⁸⁶ Katančić govori o tome gdje je sve Funisulanov natpis bio smješten, od crkve sv. Petra u Petrovini, preko Velike Gorice, gdje je bio čak i zakopan, da bi na kraju završio u rukama turopoljskog plemstva u Lukavcu, gdje ga je on vidio i proučio. Ovdje se ponovno ruga Blaškoviću, napominjući kako bi on sigurno andautonijskoj republici dodao i peti grad da je kojim slučajem imao prilike vidjeti ovaj spomenik.⁸⁷ Detaljno je protumačio oba natpisa i opisao reljef. Za oba spomenika Katančić tvrdi da potječu iz Ščitarjeva, odakle su razneseni kad je rimski grad

⁸³ *Male urbibus Romanis! Ea quoque rudera, quae post barbarorum devastationem, laeta planitie, situ amnibus navigabilibus praefluo, superant, coguntur in confragosa, montibus horrida, situ squalida migrare loca* (KATANČIĆ 1795, 139).

⁸⁴ Katančić ga naziva *Goricense marmor*.

⁸⁵ CIL III, 4013; HOFFILER – SARIA 1938, str. 215, br. 479; DEGMEĐIĆ 1957, 96-100.

⁸⁶ CIL III, 4008; HOFFILER – SARIA 1938, str. 212-213, br. 475; DEGMEĐIĆ 1957, 100-101.

⁸⁷ *Goricense marmor, insigne Antiquitatis monumentum, sequitur, quod a memorato Dissertationum scriptore non esse visum merito doleas; erat enim de quinta vrbe Reipublicae Andautoniae fabulaturus, si id ei videre licuisset* (KATANČIĆ 1795, 140).

prestao postojati.⁸⁸ Ponovno ističe da je na ovom području postojao samo jedan grad, Andautonij u Ščitarjevu.⁸⁹

Katančić se vratio udaljenostima i cestama na samom kraju poglavlja o Andautoniju. Obraćajući se Blaškoviću, dokazuje uz pomoć tadašnjih novih geografskih karata da je udaljenost od Suseda do Siscije 37 rimskih milja, što se nikako ne poklapa s 27 milja od Dautonije do Siscije u Antoninovom itinerariju.⁹² Protiv Blaškovića koristi i njegov vlastiti podatak da je od Stenjevca do Siska putovao devet sati i prešao 42 rimske milje,⁹³ što još manje odgovara stvarnoj udaljenosti Andautonija – Siscija.⁹⁴

Zaključuje i poglavlje i raspravu detaljno navodeći udaljenosti od ščitarjevačkih ruševina do Siscije po dionicama tada još jasno vidljive trase rimske ceste. Ukupna udaljenost po njemu iznosi 21.000 bečkih heksapeda,⁹⁵ što po njegovu izračunu iznosi 27 rimskih milja i 21 heksaped.⁹⁶ Tako još jedanput, skoro slavodobitno, iznosi vlastito mišljenje da je Andautonij na „ščitarjevačkom zemljištu“.⁹⁷

Ovim zaključkom Katančić iznova potvrđuje sve svoje kvalitete istraživača rimskih cesta na ovom području. Detaljno razmatranje trasa cesta i udaljenosti na njima, koje se proteže kroz skoro čitavo poglavlje, služe mu da bi potvrdio svoj najvažniji doprinos znanosti: prvo ispravno ubiciranje Andautonije u Ščitarjevo.

3. Ostaci Andautonije

Građevni ostaci i spomenici iz rimskog doba Katančiću su također bitan i nezaobilazan argument za smještaj Andautonije. Stoga je obišao i pažljivo razmotrio ostatke naselja i okolice te prikupio željene podatke. U „Ogledu“ im je odredio zaseban paragraf pod naslovom „Tragovi grada koji su preostali, rimski novci,

⁸⁸ KATANČIĆ 1795, 139, 142.

⁸⁹ *Vnum quippe erat oppidum Andautonii vocabulo, quod ante quidem municipii, deinde reipublicae iure gaudebat. Hoc porro Andautonium in agro Schitarjevi stetit* (KATANČIĆ 1795, 142).

⁹⁰ Mramor, vis. 85,9 cm, šir. 63, deb. 13 cm; 86-96. god. pos. Kr.; AMZ – odljev u Arheološkom parku u Ščitarjevu (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1994, 117-118).

⁹¹ Stražnja strana spomenika na Sl. 7; mramor, vis. 85,9 cm, šir. 63, deb. 13 cm; druga pol. 2. – početak 3. st. pos. Kr.; AMZ – odljev u Arheološkom parku u Ščitarjevu (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1994, 117-118).

⁹² KATANČIĆ 1795, 143.

⁹³ BLAŠKOVIĆ 1794, VIII. Rasprava, 28. pogl., br. 5, str. 135.

⁹⁴ KATANČIĆ 1795, 143.

⁹⁵ Bečki heksaped (hvat) sadrži 6 bečkih stopa duljine 31,6 cm, ukupno 189,6 cm. Duljina 21 heksapeda iznosi oko 40 m, tj. oko 27 rimskih stopa (HERKOV 1973, 80).

⁹⁶ 21 heksaped iznosi oko 27 rimskih koraka ili oko 40 m.

⁹⁷ *Et hactenus quidem de Andautonio, cuius in agro Schitarieui situm, itinere Poetouione Sisciam, per Babinecz et Varasdinum progressi, firmabimus; vt nullum de hoc apud Geographiae veteris peritos dubium superesse valeat* (KATANČIĆ 1795, 144).

kipovi i natpisi potvrđuju smještaj Andautonija⁹⁸. Najprije prenosi tuđe opise ščitarjevačkih ruševina, a zatim sam opisuje materijalne ostatke grada i njima dokazuje da je Andautonij u Ščitarjevu.

3.1.

U prvom se kaputu ponovno osvrće na suvremenu literaturu, ovaj put vezanu uz opis ščitarjevačkih ruševina.⁹⁹ Grof Marsigli obilježio je na karti siscijsku cestu i Ščitarjevo kao mjesto značajno po rimskim ruševinama, ali nije o njima pisao u komentarima. Katančić prenosi i dijelove pisma koje je kapelan Ivan Tomec bio uputio Krčeliću.¹⁰⁰ Tomec je pisao da je grad bio velik, što se može vidjeti iz otvorenih (otkopanih) temelja te iz otkrića zidova u zemlji kod kuće „pokojnog Ščitarocija“, koja je 500 koraka (mjereći desetstopama) udaljena od župne crkve.¹⁰¹ Ščitarociji su u 18. st. bili ugledna obitelj iz koje su potjecali visoki državni i crkveni službenici. Toma Ščitaroci, upravitelj Erdödijevih imanja, umro je 1765, a njegov brat Žigmund, kantor i kanonik zagrebački, godinu dana poslije. Žigmundovom smrću obitelj Ščitaroci je potpuno izumrla po muškoj lozi.¹⁰² Kuća (kurija) Ščitarocijevih više ne postoji i nije poznata njezina točna lokacija. Prema ovom opisu nalazila se negdje na južnom rubu Ščitarjeva, u blizini zaselka Kutelo. Dosadašnja arheološka istraživanja na južnom rubu Ščitarjeva i na Kutelu nisu dala rezultate koji bi potvrdili postojanje objekta. Tomec je nadalje opisao kamenje i velike opeke iskopane u vrtovima oko župne crkve (Sl. 9). Opeke je uspoređivao s onima kojima je popločana zagrebačka katedrala.¹⁰³ Navodi i brojne nalaze rimskog novca na poljima sjeverno od crkve,¹⁰⁴ te zaključuje da je grad obuhvaćao njih i sva mjesta gdje se mogu pronaći zidovi i temelji zgrada.¹⁰⁵

⁹⁸ §. IV, *Vestigia oppidi, quae superant, numi romani, idola, epigraphae, situm Andautonii firmant* (KATANČIĆ 1795, 132-144).

⁹⁹ KATANČIĆ 1795, 132-133.

¹⁰⁰ KRČELIĆ 1770b, 489.

¹⁰¹ Mjera u koracima (*passus*) ovdje se vjerojatno odnosi na obične jednostruke (cca. 0,75 – 0,8 m), a ne na rimske dvostruke korake. Stoga udaljenost od 500 koraka vrijedi 375 do 400 m.

¹⁰² KRČELIĆ 1767, 497-498, 515.

¹⁰³ *In hortis autem Colonorum Ecclesiae contiguus, binis locis, effossi hoc anno sunt lapides et lateres, insignis latitudinis, qualibus Ecclesia Cathedralis strata est* (KRČELIĆ 1770b, 489). U arheološkim istraživanjima u cinktoru župne crkve i u vrtovima oko nje, osim groblja iz razdoblja 11-18. st., otkriveni su i ostaci rimske javne arhitekture (PINTARIĆ 1998 3-5; PINTARIĆ 2000, 64-67), što potvrđuje navode iz Tomecova pisma. Upravo masivnost otkrivenih zidova upućuje na javne objekte.

¹⁰⁴ Prostor Gradišća bio je više puta istraživan te je ondje potvrđeno postojanje javne i privatne arhitekture te infrastrukturnih objekata (VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135-137; PUMN 1984, 2. dio).

¹⁰⁵ *Ex quibus facile inferri potest, ibi antiquam civitatem stetisse, vbi modo murorum fundamenta repriuntur, et vbi per campum late diffusum moneta antiqua a rusticis colligitur* (KRČELIĆ 1770b, 489).

Sl. 9. Ostatak masivnoga rimskog zida s podnicom objekta¹⁰⁶

Treći opis koji Katančić prenosi dao je A. Blašković na temelju posjeta Ščitarjevu 1769. godine.¹⁰⁷ Po njemu ruševine grada imaju opseg od tisuću i više koraka.¹⁰⁸ Blašković opisuje snažne temelje koji upućuju na veličinu i raskoš zgrada i složen raspored zidova, što prema njemu potvrđuje gustoću gradnje unutar grada. Nijednu od spomenutih struktura Blašković nije niti približno prostorno odredio. Zbog toga se ne mogu identificirati s dosada istraženim građevinskim cjelinama u Ščitarjevu, niti im se može pretpostaviti namjena i vrsta. Opis građevinskih struktura najvjerojatnije se odnosi na prostor Gradišća i okolice župne crkve, gdje su otkriveni masivno građeni objekti.¹⁰⁹

Blašković je postavio sjeverni kraj grada uz obalu Save, što je preblizu rijeci. Stvarni sjeverni rub Andautonije nalazio se na sjevernom dijelu Gradišća, gdje prestaje povišeni plato, što je potvrđeno istraživanjima.¹¹⁰ Na istoku opisuje ravnicu

¹⁰⁶ U podnicu i u urušenju zida ukopani su kasniji srednjovjekovni grobovi iz 11–14. st.; položaj 6. na Sl. 12 (Fototeka Muzeja Turopolja).

¹⁰⁷ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 1-2.

¹⁰⁸ *Magnitudinem vrbis inquit, ex ruinarum amplitudine existimare integrum. Hae quantum hactenus patere ambitu suo mille, eoque amplius passus conligunt* (BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 1-2).

¹⁰⁹ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135-137; PUMN 1984, 2. dio, PINTARIĆ 1998 3-5; PINTARIĆ 2000, 64-67.

¹¹⁰ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135; PUMN 1984, 2. dio, sonda 3.

Sl. 10. Ščitarjevo iz zraka¹¹³

prema rijeci, tj. prazan i neizgrađen prostor. Prema njemu, uz zapadni kraj grada protjecao je uzak i plitak potok Zvirnak,¹¹¹ dok je s juga dijelom uz grad, a dijelom kroz njega, protjecala rijeka Lekveno,¹¹² čije je staro ime zaboravljeno.

3.2.

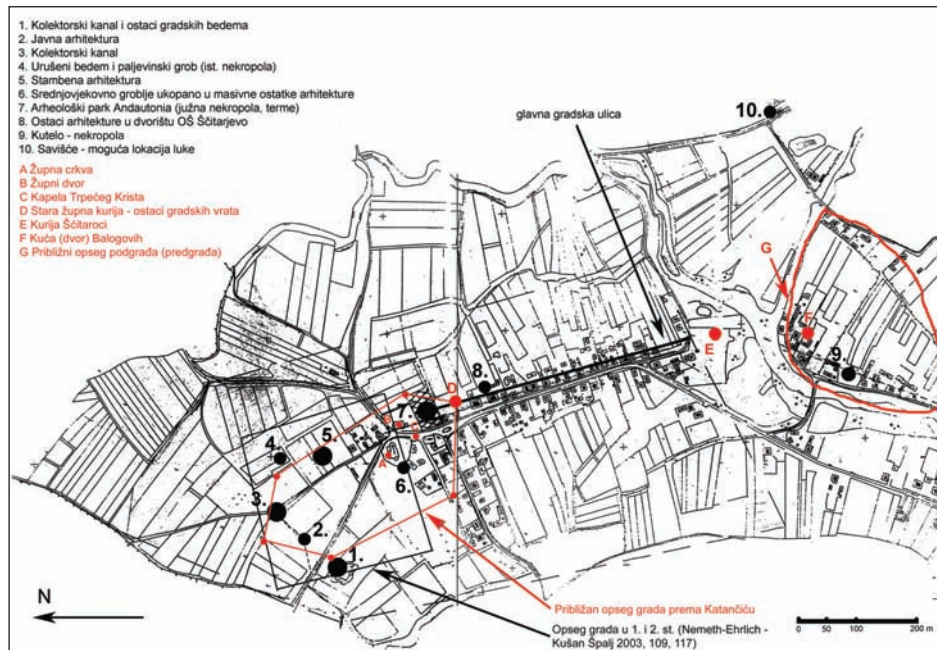
U drugom kaputu Katančić daje vlastiti opis ruševina. Ščitarjevo (Sl. 10) je obišao 9. kolovoza 1790. potaknut spisima svojih prethodnika (Krčelić 1770b; Blašković 1794). Grad opisuje kao nepravilan šesterokut (Sl. 11), čija duža dijagonala od sjevera prema jugu iznosi 300 rimskih koraka.¹¹⁴ Kraća dijagonala,

¹¹¹ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 1-2. Tragovi manjih vodotokova postoje zapadnije od Ščitarjeva prema Obrezini te zapadno od Obrezine. Hidronim Zvirnak nije danas sačuvan.

¹¹² Lekveno je ime sela južno od Ščitarjeva. Iako na najstarijim katastrima iz prve polovice 19. st. nema hidronima takvog imena, moguće je da je kakav manji vodotok u Blaškovićevo doba nosio to ime. Korita nekadašnjih vodotokova i rukavaca i danas su jasno vidljiva na prostoru Kutela, južnog zaselka Ščitarjeva. Između Ščitarjeva i zaselka Kutela proteže se suho korito vodotoka koje vjerojatno nije bilo dio rijeke Save već od nekog manjeg vodotoka. Savišće, stari rukavac Save, nalazi se oko 300 m istočnije od Kutela te je nekadašnji meandar rijeke koji je zaokretao prema istoku. Kanali i suha korita koja odvajaju i presijecaju Kutelo spojeni su sa Savišćem te su prije velikih melioracijskih radova u 70-im i 80-im godinama 20. st. redovito bili napunjeni vodom u vrijeme višeg vodostaja Save.

¹¹³ Fototeka Muzeja Turopolja.

¹¹⁴ Rimski korak je zapravo dvostruki korak, dugačak cca. 1,48 m.

Sl. 11. Karta Ščitarjeva: Katančićeva opažanja i moderni nalazi¹¹⁵

okomita na dužu, iznosi jednu trećinu prethodne, dakle 100 rimskih koraka.¹¹⁶ Na južnom uglu, na temeljima rimskih bedema i gradskih vrata je ruševna župna drvena kuća (kurija), koju je župnik tada planirao zamijeniti zidanom u blizini kapele Trpećeg Krista, koja stoji usred trga. Katančić naglašava da je u zid nove župne kuće župnik namjeravao uzidati počasni natpis carice Herenije Etruscile. Nedaleko od kapele na jugozapad¹¹⁷ je župna crkva i sagrađena je od materijala iz ruševina antičkoga grada.¹¹⁸ Sjeverno od crkve prostiru se oranice koje također pripadaju prostoru nekadašnjeg grada.¹¹⁹

Danas kapela Trpećeg Krista ne postoji, a njezin približni smještaj znamo iz kanonskih vizitacija Zagrebačke biskupije iz 1746, 1749. i 1758. god.,¹²⁰ gdje se navodi da je kapela smještena na trgu, udaljena 40 koraka u smjeru juga od župne

¹¹⁵ Podloga: katastarski plan k.o. Ščitarjevo.

¹¹⁶ *Vrbis figura, ut e vestigiis colligere licet, hexagona irregularis erat, cuius diagonalis maior a borea in austrum 300 pass. Rom., minor e transverso tertiam prioris occupat* (KATANČIĆ 1795, 133).

¹¹⁷ *Aestivum occasum* = ljetni zalazak (zapad) = jugozapad.

¹¹⁸ *...e ruderibus antiquae vrbis maximam partem constructa* (KATANČIĆ 1795, 129); Vidi bilj. 62.

¹¹⁹ *Reliqua Andautonii area, in boream expansa, frugibus destinata...* (KATANČIĆ 1795, 133-134); prostor Gradišća, vidi bilj. 104.

¹²⁰ Vizitacije 1746, 215-216; Vizitacije 1749, 198-203; Vizitacije 1758, 197-205.

crkve.¹²¹ Katančić dobro zapaža i opisuje rimske spolije ugrađene u župnu crkvu. Danas se mjestimice u zidovima na samoj crkvi ili cinktoru, gdje fasade nema ili je oštećena, vidi građevni materijal identičan onomu iz arheoloških ostataka Andautonije.

Istočni kut sjevernog dijela šesterokuta, udaljen 200 rimskih koraka od župnikove kurije, Katančić vidi na groblju,¹²² gdje se prilikom kopanja grobova često mogu naći kovani novci te ulomci kamena i opeke. Sjeverni i zapadni ugao uzdignutiji su od ostalih pa će, ako bi se ondje kopalo, vjerojatno tu biti pronađeno više spomenika.¹²³ Prema njemu, Sava je udaljena 600 rimskih koraka od sjevernog bedema, a kuća Šćitaroci 300 rimskih koraka od južnog bedema.¹²⁴ Sa sjeverne, zapadne i južne strane uočava tragove rimskih cesta. Na sjever i zapad teže su uočljivi jer su oštećeni savskim poplavama. Rimljani su nekoć uspješno kopali kanale da bi odvodili poplavne vode. Katančić napominje da rimski nasipi u njegovo vrijeme slabo obuzdavaju nabujalu rijeku, zbog čega žali za izgubljenim vještinama iz rimskog vremena.¹²⁵ Na južnoj strani grada jasno je uočljiva popločana cesta od župnikove kuće, tj. od starih gradskih vrata, pa do Šćitarocijeva dvorišta, gdje prelazi staro savsko korito i vodi kroz polja dalje prema Vukovini. Katančić ovdje ispravljajući Blaškovića,¹²⁶ koji je smatrao da je to korito rijeke Lekveno.¹²⁷ Oko kuće Šćitaroci i prema kući Balogovih, u vrtovima odijeljenim kanalima koji su bili iskopani za odvod poplavnih savskih voda te na prostoru zapadno od ceste, Katančić opisuje podgrađa (predgrađa).¹²⁸ Od grada su bila odvojena opkopom te prilično udaljena. Također navodi da nije uspio istražiti dokle se ona pružaju.¹²⁹

¹²¹ *Capella Christi patientis in foro ... Visitavi hanc capellam die 15. distat ab ecclesia parochiali versus Meridiem passibus quasi quadraginta...* (Vizitacije 1749, 202). Mjera u koracima (*passus*) ovdje se vjerojatno odnosi na obične jednostruke (cca. 0,75 – 0,8 m). Četrdeset koraka, prema tome, iznosi 30 do 32 m. Sve ovo kapelu smješta negdje na prostor nedaleko od južnog zida crkvenog cinktora, između današnjeg dućana, etno-kuće i arheološkog parka.

¹²² Na prostoru oko crkve postojalo je groblje u koje se ukopavalo od 11. do 18. st. (PINTARIĆ 1998, 3-5; PINTARIĆ 2000, 64-67; PINTARIĆ – KNEZOVIĆ 2005, 11). Katančić u istočni ugao grada smješta novo groblje u koje se ukopava i danas. Ne spominje niti opisuje staro groblje oko crkve, što znači da ono tada više nije bilo u funkciji i da su križevi i nadgrobni spomenici uklonjeni. Novo je groblje opisano i u kanonskim vizitacijama iz 1799. god. u kojima stoji da je udaljeno oko 300 koraka (225 – 240 m) od župne crkve, što odgovara današnjoj udaljenosti (Vizitacije 1799, 219).

¹²³ *Angulus borealis et occidius ceteris amplius protuberant, monumenta, si foderentur, complura prolaturi.* (KATANČIĆ 1795, 133-134).

¹²⁴ KATANČIĆ 1795, 134.

¹²⁵ *Adeo disciplinam Artium, quae Romanis in usu erant, desideramus!* (KATANČIĆ 1795, 134).

¹²⁶ *...viaque alveo Savi (non flumine, ut Blaskovich ait)...* (KATANČIĆ 1795, 134).

¹²⁷ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 2. Čini se da je Blašković ovdje u pravu, jer između Šćitarjeva i Kutela nije protjecala Sava nego ipak manji vodotok. Savišće, stari rukavac Save nalazi se oko 300 m istočnije od Kutela; Vidi bilj. 111.

¹²⁸ *Savi aquis deducendis qui percussi fuere, divisi, et quod a via militari in exortum est agri protuberantis, suburbana obtinebant* (KATANČIĆ 1795, 134).

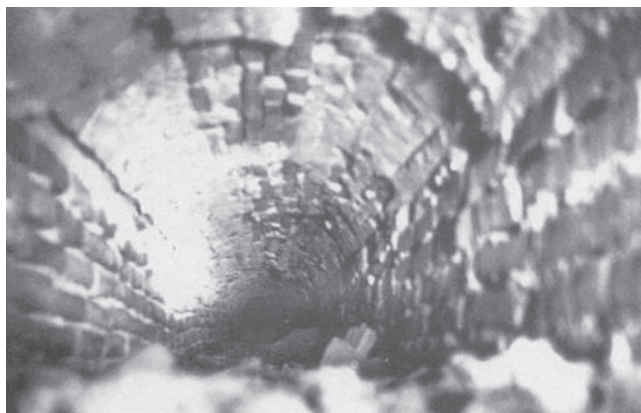
¹²⁹ KATANČIĆ 1795, 134.

3.3.

Osnovni element Katančićeva opisa Andautonije jest nepravilan šesterokut, što ga tvore ruševine i temelji gradskih bedema koji su Katančiću bili vidljivi samo ponegdje iznad zemlje, u tragovima.¹³⁰ Premda oblik grada opisuje kao šesterokut, u daljnjem tekstu spominje samo četiri ugla, što otežava da se ono što je spomenuo vizualizira u stvarnom prostoru. Uglove naziva istočni, sjeverni, zapadni i južni. Teren sjeverno od crkve, danas poznat pod imenom Gradišće (Sl. 12), opisuje

Sl. 12. Položaj Gradišće u Ščitarjevu¹³²

Sl. 13. Kanal za odvodnju otkriven na Gradišću¹³³

600 rimskih koraka (oko 890 m) približno odgovara današnjoj udaljenosti sjevernog dijela Gradišća od Save. Arheološki nalazi¹³⁴ negiraju Blaškovićev opis da se

kao poljoprivredno zemljište i uključuje u andautonijski gradski prostor. Pučki naziv Gradišće upućuje da su ondje nekada postojale građevne strukture. Potvrdu tome su u više navrata dala arheološka istraživanja na prostoru Gradišća, gdje su otkriveni ostaci stambene i javne arhitekture, te dijelovi infrastrukture: ceste i kanali za odvodnju (Sl. 13).¹³¹

Prema Katančićevu opisu možemo locirati istočni, sjeverni i zapadni ugao bedema na sjevernom kraju tog dijela rimskoga urbanog prostora, tj. na rubnim dijelovima današnjeg Gradišća. Njegov podatak da je sjeverni bedem od obale Save udaljen

¹³⁰ KATANČIĆ 1795, 133.

¹³¹ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 134-143; VIKIĆ-BELANČIĆ – GORENC 1984, 10-17; PINTARIĆ 2003; PINTARIĆ – KNEZOVIĆ 2005, 7.

¹³² KUŠAN-ŠPALJ – NEMETH-EHRLICH 2003, 114.

¹³³ 1–2. st.; položaj 3. na sl. 12 (KUŠAN-ŠPALJ – NEMETH-EHRLICH 2003, 119).

¹³⁴ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135; PUMN 1984, 2. dio, sonda 3.

ruševine antičkoga grada protežu na sjever do obale rijeke Save.¹³⁵ Vrlo je teško odrediti točnu udaljenost Andautonije od Save u rimsko doba, jer je rijeka često i jako mijenjala korito. Korito i tok rijeke poprimili su današnji oblik umjetnim putem, melioracijom i izgradnjama nasipa, posebno tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Od tri ugla koje je Katančić opisao na sjevernom rubu grada, samo je za istočni dao precizan položaj, smještajući ga u seosko groblje na sjeveroistočnom dijelu Gradišća.¹³⁶ Ujedno navodi i česte arheološke nalaze s tog prostora, rimske novce te ulomke građevinskog materijala. Sondažna istraživanja i slučajni nalazi s groblja potvrđuju Katančićeve navode.¹³⁷ Posebno je značajan masivni zidani bedem, otkriven u blizini istočnog ruba groblja 1970. godine.¹³⁸ U blizini jugoistočnog ugla današnjeg groblja otkriven je paljevinski grob iz 2. st. koji je vjerojatno pripadao istočnoj gradskoj nekropoli.¹³⁹ Položaj rimske nekropole također upućuje da je tu bio rub grada.

Sjeverni i zapadni ugao grada Katančić ne locira tako precizno, pa iz njegova izvještaja možemo zaključiti da ih vidi uz sjeverni i zapadni rub Gradišća.¹⁴⁰ Čini se da Katančić ovdje neposredno poziva na arheološka istraživanja u Ščitarjevu. Katančićeva su, naime, razmišljanja potvrdila arheološka iskopavanja koja su na ovome dijelu Gradišća otkrila dio dvostrukog bedemskog zida i kolektorski kanal za odvodnju.¹⁴¹

Na južnom dijelu šesterokuta Katančić opisuje samo jedan ugao, koji naziva južnim. Stoga možemo pretpostaviti da je to središnji ugao južnog dijela šesterokuta. Katančić ga točno pozicionira kod trošne župnikove drvene kuće, koja je izgrađena na ostacima gradskih vrata i zida.¹⁴² Župnik je zidanicu vjerojatno planirao sagraditi približno na mjestu današnjega župnog dvora, istočno od župne crkve, na drugoj strani glavne ceste kroz selo.¹⁴³ Okvirni položaj srušene župne kurije može se utvrditi prema prilično nespretnom opisu iz kanonskih vizitacija.¹⁴⁴

¹³⁵ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 2.

¹³⁶ Vidi bilj. 124.

¹³⁷ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 134 – 143; VIKIĆ-BELANČIĆ – GORENC 1984, 10-17; PINTARIĆ – KNEZOVIĆ 2005, 25.

¹³⁸ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 143; *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 12.

¹³⁹ *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 13, NEMETH-EHRLICH – VOJVODA 1994, 40.

¹⁴⁰ Vidi bilj. 125.

¹⁴¹ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135; *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 3.

¹⁴² *Australi angulo, in ipsis muri veteris, et portae urbanae fundamentis, domus curionis lignea, ruinae proxima...* (KATANČIĆ 1795, 133).

¹⁴³ Drvena župna kurija više ne postoji, a današnja zidana župna kuća nije ona koju je krajem 18. st. namjeravao sagraditi župnik M. Debić jer današnja potječe s kraja 19. ili početka 20. stoljeća.

¹⁴⁴ *Fundus parochialis residentia una cum horto et pasceto parno extendisse ad modernum jug. 6 et 1/24. Cui ab occidente Via Publica ducens ad Castella Schitaro et Csernkovecz. Item Capella nova Xti Agorizantis* (to je već spomenuta kapela *Christi patientis*) a *Meridie terrae arabiles*

Prema njemu župna se kurija nalazila na zapadnom rubu župnog imanja. Od zapadnog dijela imanja (tj. i od kurije) prema kuriji Šćitarocijevih i obitelji Črnkovec vodila je *Via Publica* (vjerojatno nekadašnja glavna andautonijska ulica). Južno od župnog imanja bila je zemlja gospode Čeh ili Babočaj. Na njezinu lokaciju upućuje i Katančićev opis temelja „starog zida“ i gradskih vrata. To je vjerojatno bio južni ulaz u grad na glavnoj prometnici (Sl. 14),¹⁴⁵ čiji su ostaci otkriveni uz gradske terme,¹⁴⁶ gdje su konzervirani i prezentirani u sklopu arheološkog parka „Andautonia“ (Sl. 15).

Sl. 14 Ostatak rimskoga uličnog popločenja u Arheološkom parku Andautonia¹⁴⁷

Dni Cheh aliter Babochay ... Ad huius fundi partem Occidentale sita est domus Parochi ab Oriente in Occidentem profensa (Vizitacije 1741, 527).

¹⁴⁵ Širenjem grada prema jugu dio je glavne ceste Siscija – Petovij postao gradska ulica, što se najbolje vidi kod tzv. termalnog kompleksa. Ondje je uz cestu u 1. st. pos. Kr. bila gradska nekropola. Širenjem grada prema jugu na poč. 2. st. nekropola se prestaje koristiti, cesta postaje glavna ulica i uz nju se podižu zgrade s trijemovima. Tek je u 3. st. ova prometnica popločana kamenom (NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 126).

¹⁴⁶ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 139-140; PUMN 1984, 2. dio, sonda 20, 21, 22, 27; NEMETH-EHRLICH – VOJVODA 1994, 41.

¹⁴⁷ 3–4. st.; br. 7. na sl. 12 (Fototeka Muzeja Turopolja).

Sl. 15 Arheološki park Andautonia iz zraka¹⁴⁸

3.4.

Katančić je naveo i dimenzije nepravilnog šesterokuta koje se donekle poklapaju s Blaškovićevim opisom grada gdje daje opseg od tisuću i više rimskih koraka.¹⁴⁹ U novijoj se literaturi iznose mišljenja da je Andautonija u prvoj građevnoj fazi (1. st. pos. Kr. – 1. pol. 2. st.) obuhvaćala pravokutni prostor dimenzija 250 x 250 m, s približno pravilnom orijentacijom sjever – jug i istok – zapad. U drugoj fazi (1. pol. 2. st. – kraj 3. st.) grad se znatno proširio u svim smjerovima, ponajviše na jug, prema današnjem zaselku Kutelo. Dimenzije proširenoga grada iznose oko 1000 m u smjeru sjever – jug i 400 m u smjeru istok – zapad.¹⁵⁰ Usporedimo li Katančićeve dimenzije s ovima, uočiti ćemo znatne razlike. Posebno se ne poklapa duljina manje dijagonale, tj. širina grada (cca. 150 m kod Katančića), s 250 m širine prve faze grada i s 400 m druge. Duljina grada od oko 450 m iz Katančićeva opisa znatno je veća od 250 m prve faze, a znatno manja od 1000 m druge faze prema novijoj literaturi. Uz sve ovo, Katančićeve dimenzije su u dijelu suvremene literature još smanjene, jer su rimski dvostruki koraci izjednačeni s metrima. Tako je nepravilan šesterokut smanjen na 300 x 100 m.¹⁵¹

¹⁴⁸ KUŠAN-ŠPALJ – NEMETH-EHRLICH 2003, 124.

¹⁴⁹ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 1. pogl., br. 2, str. 1-2.

¹⁵⁰ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 119.

¹⁵¹ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 115.

Znatne razlike između dimenzija Andautonije u Katančića i u novijoj literaturi mogu se prilično uvjerljivo objasniti. Katančić opisuje samo uzdignute i jasno vidljive strukture, poput ostataka zidova. Zbog masivnosti vjerojatno su najbolje bili sačuvani bedemi i moguća južna vrata grada.¹⁵² U sondažnim su istraživanjima na Gradišću otkriveni bedemi debljine 1,2 m, što govori o masivnosti tih struktura.¹⁵³ Zidovi raznih javnih objekata i privatnih kuća nisu bili tako masivno građeni pa su i njihovi ostaci u ono vrijeme bili manje vidljivi. To posebno može vrijediti za način izgradnje izvan bedema gdje se grad proširio u kasnijim razdobljima (3–4. st.). Andautonija se s prostora Gradišća najviše širila prema jugu, ali i na istok i zapad preko bedema.¹⁵⁴ Važan dokaz širenja na istok su arhitektonski ostaci iz 3. i 4. st.,¹⁵⁵ otkriveni istočnije od paljevinskog groba¹⁵⁶ iz 2. st. i urušenog bedema¹⁵⁷. Možemo pretpostaviti da Katančić nije uočio zapadna i istočna proširenja te je zbog toga širinu grada sveo na samo 100 rimskih koraka (150 m), tj. nešto manje od udaljenosti između dvije sonde gdje su otkriveni bedemi.¹⁵⁸

U literaturi su iznesena mišljenja da je južni rub prve građevne faze Andautonije (1. i prva pol. 2. st. pos. Kr.) bio kod sadašnjega župnog dvora.¹⁵⁹ Grad je po Katančiću u pravcu sjever – jug duži nego prva faza Andautonije iz novije literature. Njegovih 300 rimskih koraka (oko 450 m) pomiče tako opisani južni ugao grada i gradska vrata među današnji arheološki park i osnovnu školu. Naime, toliko približno iznosi udaljenost od sjevernog ruba Gradišća do ovog prostora. Trošna drvena župnikova kurija na južnome uglu bedema i gradskim vratima vjerojatno se, prema tome, nalazila 80 do 100 m južnije od sadašnje župne kuće, na osi glavne andautonijske prometnice.

Površinski nalazi ulomaka građevinskog materijala upućuju da se i ovdje ispod površine kriju ostaci građevnih struktura. Arheološka istraživanja dosada nisu ovdje izvršena, pa nemamo stvarnu potvrdu položaja južnog ugla bedema i gradskih vrata koji bi mogli biti u ovom dijelu Ščitarjeva. Postojanje građevnih struktura iz rimskog razdoblja potvrđeno je nešto južnije, zaštitnim arheološkim istraživanjima kod osnovne škole (Sl. 16).¹⁶⁰ Ondje je otkriven ostatak glavne gradske prometnice i utvrđen njen smjer.

¹⁵² KATANČIĆ 1795, 133.

¹⁵³ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135; *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 3.

¹⁵⁴ VIKIĆ-BELANČIĆ – GORENC 1984, 16.

¹⁵⁵ *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 18.

¹⁵⁶ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 135; *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 13.

¹⁵⁷ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 143; *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 12.

¹⁵⁸ *PUMN* 1984, 2. dio, sonda 3 i sonda 12.

¹⁵⁹ VIKIĆ-BELANČIĆ – GORENC 1984, 14; NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 117-119.

¹⁶⁰ Zaštitno istraživanje 2003. god. u dvorištu osnovne škole (originalna terenska dokumentacija Muzeja Turopolja).

Sl. 16 Rimske građevne strukture u dvorištu osnovne škole¹⁶¹

Ostaci rimskih građevnih struktura koje je Katančić vidio i spomenuo u Ščitarjevu vrlo se teško mogu dovesti u vezu s današnjim utvrđenim građevnim fazama. Ne poklapaju se ni položajem ni dimenzijama. Objašnjenje ovih različitosti zasigurno leži u tome da je Katančić zapravo vidio neku kasniju, moguće i posljednju fazu izgradnje koja je prekrila prethodne antičke građevne horizonte, a kasnije je uništena vađenjem i raznošenjem kamena za potrebe novih gradnji u široj okolini. Tako je Katančić mogao istodobno uočiti ostatke više građevnih faza odjednom, ali različitog stupnja očuvanosti. Zbog uništenja i nestanka najvidljivijih ostataka rimskog grada, arheološka istraživanja teško mogu potvrditi stanje koje je Katančić registrirao.

3.5.

Ostatak se Katančićeva opisa rimskoga grada približava viđenju Andautonije u novijoj literaturi. Sjeverno, zapadno i južno od ostataka rimskoga grada opisao je tragove popločane ceste. Prometnice s kamenim popločenjem otkrivene su na nekoliko lokacija u Ščitarjevu.¹⁶² Sjeverni pravac ceste odgovara smjeru glavne ceste Siscija – Petovij, koja je dijelom prezentirana u arheološkom parku. Ovaj je cestovni smjer opisan i u novijoj literaturi.¹⁶³ Cesta se na sjever nastavljala preko Save, gdje Klemenc opisuje pilone rimskog mosta.¹⁶⁴ Na daljnjoj trasi ove ceste, u Jelkovcu kod Sesveta, pronađen je već spomenuti miljokaz.¹⁶⁵ Tragovi zapadnog

¹⁶¹ Položaj 8. na sl. 12 (Fototeka Muzeja Turopolja).

¹⁶² PUMN 1984, 2. dio, sonde 19 i 28; NEMETH-EHRLICH – VOJVODA 1994, 41-45.

¹⁶³ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 110.

¹⁶⁴ KLEMENC 1938, 108.

¹⁶⁵ HOFFILER – SARIA 1938, str. 212, 277, br. 602; DEGMEĐIĆ 1957, 112-113.

pravca ceste vidljivi su i danas, na prostoru zapadno od Obrezine, gdje je uočljivo uzdignuće od šljunka u duljini od 300 m.¹⁶⁶

Rimska je cesta na južnoj strani grada, prema Katančiću, bila jasno vidljiva od vrtne ograde župnikove kuće do Šćitarocijeva dvorišta, gdje su se vidjeli tragovi zidova, koje je u pismu Krčeliću opisivao i kapelan Tomec.¹⁶⁷ Tomecova udaljenost od župne crkve do kuće Šćitaroci, prema njegovoj prosudbi,¹⁶⁸ iznosi 500 koraka (oko 375-400 m),¹⁶⁹ što samo donekle odgovara Katančićevim brojkama (300 rimskih koraka, tj. oko 445 m). Iza Šćitarocijeva dvorišta cesta je nailazila na korito vodotoka,¹⁷⁰ ali se nastavljala preko njega dalje na jug.¹⁷¹ Tragovi te ceste su vidljivi i danas južno od Kutela prema Črnkovcu.¹⁷²

Ako glavnu gradsku ulicu na karti produžimo ravno do staroga korita, koje odjeljuje Kutelo od Šćitarjeva i na tom mjesto hipotetski postavimo kuću Šćitaroci, dobit ćemo da je ona od prostora između sadašnje osnovne škole i arheološkog parka udaljena oko 450 m (300 rimskih koraka). To odgovara Katančićevoj udaljenosti između stare župne kurije, ujedno i južnog ugla grada i gradskih vrata, i kurije Šćitarocijevih.

S druge strane starog savskog korita nalazila se u Katančićevo vrijeme kuća Balogovih, *Baloghianaes aedes*. Kuća ili kaštel Balogovih, kao ni kurija Šćitaroci, više ne postoji i nije poznata njezina točna lokacija, ali Katančićev opis umnogome pomaže pri ubikaciji. Povijesni podaci na položaju Kutela spominju još jedan objekt. Od godine 1677. u Šćitarjevu je postojala velika zidana kurija ili kaštel u vlasništvu obitelji Ivanović.¹⁷³ Od 1707. tu je kuriju uzeo u zakup Pavao Ritter Vitezović, prijatelj grofova Ivanovića, te se tamo i preselio. Od 1708. do 1710. Vitezović je postao skrbnik te nasljednik umno bolesnog grofa Ivana Jonate Ivanovića. Zbog sukoba s lokalnim plemićima Vagićima, koji su se smatrali nasljednicima kaštela, i zagrebačkim Kaptolom, morao je 1710. napustiti kaštel u Šćitarjevu.¹⁷⁴ Kaštel su tada vjerojatno preuzeli Vagići. Krčelić navodi da u zaselku Kutel (Kutelo) postoji kaštel (*castellum*) gospode Balogovih¹⁷⁵ i da je

¹⁶⁶ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 110.

¹⁶⁷ KRČELIĆ 1770b, 489; KATANČIĆ 1795, 132.

¹⁶⁸ ...*ut judico*... Ovu frazu Katančić (KATANČIĆ 1795, 132) nije prenio u izvancima iz originala Tomecova pisma (KRČELIĆ 1770b, 489).

¹⁶⁹ Vidi bilj. 101.

¹⁷⁰ Vidi bilj. 111, 126.

¹⁷¹ KATANČIĆ 1795, 134.

¹⁷² NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 114, 116.

¹⁷³ ADAMČEK 1980, 480.

¹⁷⁴ KLAJČ 1914, 201-203, 216-249.

¹⁷⁵ Krčelić kuću Balogovih naziva kaštelom (*castellum*), za razliku od kurije Šćitarocijevih (KRČELIĆ 1770b, 491). Naziv kaštel zasigurno označava zidani objekt kakav se spominje u vlasništvu Ivanovića.

Pavao Ritter Vitezović bio vlasnik tog objekta. To je isti kaštel, koji su sagradili Ivanovići. Od riječi *castellum* Krčelić je izvodio i sam naziv Kutel – Kutelo, kako se i danas naziva ovaj zaselak južno od Ščitarjeva.

Katančić je najprije opisao ruševine grada unutar bedema kojima je dao točne dimenzije o odredio položaj uglova. Od toga je jasno odvojio podgrađe na prostoru današnjeg Kutela. Opis korita vodotokova, kanala i podgrađa se prilično podudara s Blaškovićevim, premda on nije mislio da opisuje Andautoniju.¹⁷⁶ Moglo bi se raditi o utvrđenom starijem dijelu grada, koji je bio omeđen bedemima i opkopima te novijim podgrađima izvan zidina. Blaškovićev i Katančićev opis upućivali bi na isto.

Arheološka istraživanja su u nekoliko navrata¹⁷⁷ utvrdila da je na prostoru Kutela postojala antička paljevinska nekropola iz razdoblja 2. do 4. st. i otkrila su tragove rimske ceste.¹⁷⁸ Stambena arhitektura na području Kutela nije dosada arheološki potvrđena. Oko 1870. godine u mrtvom savskom rukavcu Savišću pronađen je žrtvenik posvećen riječnom božanstvu Savu.¹⁷⁹ Ovaj je nalaz uputio da je na ovom mjestu bila rimska luka. Manja sondažna istraživanja na dijelu Savišća gdje se nazirao mogući raster zgrada ili lučkih uređaja,¹⁸⁰ zasada nisu dala očekivane rezultate.¹⁸¹ Iako površinski nalazi sugeriraju da su ovdje ostaci radionica i drugih gospodarskih objekata, kao i suburbanih vila,¹⁸² dosadašnji arheološki pokazatelji ne mogu potvrditi da su postojala podgrađa koja opisuju Katančić.

4. Izvještaji kanonskih vizitacija kao dopunski izvor o Ščitarjevu Katančićeva doba

Izvještaji kanonskih vizitacija župe Ščitarjevo u tadašnjoj Zagrebačkoj biskupiji¹⁸³ značajan su rukopisni izvor rijetkih podataka i informacija o ruralnom kraju koji su pisali obrazovani svećenici. Budući da su sva trojica pisaca o Andautoniji čijim se djelima ovdje koristimo (B. A. Krčelić, A. Blašković i M. P. Katančić) pripadali istom krugu, podaci iz kanonskih vizitacija se nameću kao adekvatan

¹⁷⁶ BLAŠKOVIĆ 1794, V. Rasprava, 4. pogl., br. 3, str. 14-15.

¹⁷⁷ 1962. god. pod vodstvom Branke Vikić-Belančić (AMZ), a 1982. i 1983. god. pod vodstvom Pave Vojvode (Muzej Turopolja).

¹⁷⁸ VIKIĆ-BELANČIĆ 1981, 132; VOJVODA 1997; NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 119

¹⁷⁹ HOFFILER – SARIA 1938, str. 213, br. 475; DEGMEŽIĆ 1957, 103.

¹⁸⁰ PUMN 1984, 1. dio, grafički prikaz 4.

¹⁸¹ Sondažna istraživanja na Savišću 80-ih godina 20. st. vodili su Branka Vikić-Belančić i Marcel Gorenc iz AMZ, (neobjavljeno); NEMETH-EHRLICH – VOJVODA 1994, 41.

¹⁸² NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 114.

¹⁸³ Kanonske vizitacije, razvrstane po protokolima (HRG – KOLANOVIĆ 1989, 17-18), čuvaju se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. Zahvaljujem ravnatelju Stjepanu Razumu i osoblju arhiva na pomoći pri uvidu u ove vrijedne izvore.

usporedni materijal. Strogost forme i pragmatičnost opisa u kanonskim vizitacijama je jamstvo da će podaci, koji bi mogli pojasniti opširnije literarno-znanstvene opise, u njima biti skromni, ali nadasve realni i prilično pouzdani. Dosadašnje referencije na vizitacije u ovom radu već su pokazale korisnost i važnost.¹⁸⁴

U Zagrebačkoj su biskupiji kanonske vizitacije učestale od prve polovice 17. st., od kada potječe i najstariji sačuvani primjerak *Modus visitationis* iz 1622. godine.¹⁸⁵ Pravila s Tridentuskog koncila nalagala su da kanonske vizitacije osobno vrše biskupi svake ili barem svake druge godine, ali i da mogu ovlastiti druge osobe, poput arhiđakona ili dekana za vizitiranje.¹⁸⁶ Među ostalim dužnostima vizitatora bilo je da provjeri i prikaže stanje vjerskih objekata, crkvenog inventara, liturgijskih i matičnih knjiga te župnog groblja. Kontrolirao je i financijsko stanje crkvenog gospodarstva, župni arhiv i školu (ako je postojala) te učitelja.¹⁸⁷

U radu na Katančićevu djelu o Andautoniji koristio sam se izvještajima kanonskih vizitacija župe Ščitarjevo od prve polovice 17. do početka 20. st.¹⁸⁸ Vizitacije su se obavljale neredovito, s razmacima ponekad duljim od deset godina. Namjera mi je bila provjeriti podatke o topografiji i crkvenim objektima (smještaj crkve, kapelice Trpećeg Krista, stare župne kurije i groblje) te provjeriti ima li podataka o tada još vidljivim ostacima rimskog grada. Topografski su se podaci pokazali očekivano šturima,¹⁸⁹ ali su doista pomogli pri rasvjetljavanju nekih nejasnih elemenata iz Katančićeva opisa. Prilično nespretan opis smještaja stare župne kurije pomogao je lociranju mjesta gdje Katančić opisuje bedem i južna vrata Andautonije.¹⁹⁰ Iz vizitacija 1799. god. vidljivo je da postoji novo groblje, koje više nije uz crkvu,¹⁹¹ a u kojemu Katančić opisuje jedan od uglova Andautonije. Ruševine Andautonije u vizitacijskim spisima nisu nigdje spomenute, čak ni kao smetnja ili upotrebljiv izvor građevnog materijala na crkvenom zemljištu, iako su u to vrijeme ovakva arheološka nalazišta korištena kao priručni kamenolomi. U izvještajima vizitacija spominje se župnik Martin Debić, koji je primio Katančića prilikom istraživanja Andautonije.¹⁹²

¹⁸⁴ Vidi bilj. 120, 121, 122, 127.

¹⁸⁵ HRG – KOLANOVIĆ 1989, 13-14.

¹⁸⁶ HRG – KOLANOVIĆ 1989, 13.

¹⁸⁷ HRG – KOLANOVIĆ 1989, 15-16.

¹⁸⁸ Vizitacije iz razdoblja od 1622. do 1911. godine.

¹⁸⁹ Vizitacije 1741, 527; Vizitacije 1746, 215-216; Vizitacije 1749, 198-203; Vizitacije 1758, 197-205, Vizitacije 1799, 219.

¹⁹⁰ Vizitacije 1741, 527.

¹⁹¹ Vizitacije 1799, 219.

¹⁹² Vizitacije 1799, 219.

5. Katančićevi suvremenici – sudionici u andautonijskoj priči

Katančić je u opisu Andautonije uključio nekoliko osoba koje su povezane s ostacima grada ili sa spomenicima koji su potekli odande. Prvi se spominje Ivan Tomec, kapelan župe Nart s lijeve obale Save, nekoliko kilometara nizvodno od Ščitarjeva,¹⁹³ koji je B. A. Krčeliću u više navrata pisao o nalazima iz Ščitarjeva.¹⁹⁴ Katančić prenosi dio njegova pisma od 1. rujna 1768. god., hvaleći autora.¹⁹⁵ Tada se obnavljala župna crkva u Ščitarjevu i pronađena je ploča s natpisom na kojoj se spominje carica Herenija Etruscila. Tomec je prilično opširno opisao ostatke rimskog grada prije Blaškovićevih i Katančićevih lutanja Ščitarjevom. Nakon svoje službe u Nartu, Tomec je od 1774. do 1788. godine bio župni upravitelj župe sv. Martina pod Okićem u vrijeme župnika Jurja Kravarščana.¹⁹⁶ Tomec je 22. siječnja 1789. postao stvarni i pravni župnik u Okiću i na toj je dužnosti i umro 1796. godine.

Pri obilasku ščitarjevačkih ruševina 1790. god. Katančić je bio gost kod župnika Martina Debića, koji je tada već 19 godina službovao (dakle od 1771. god.) u Ščitarjevu. Katančić ga opisuje kao dobrog poznavatelja lokalnog prostora i antičkih spomenika.¹⁹⁷ Kao ščitarjevski župnik, Debić se spominje i u kanonskim vizitacijama 1799. i 1802. god.,¹⁹⁸ što potvrđuje dugotrajnost njegove službe u Ščitarjevu. Prije službovanja u Ščitarjevu, Debić je bio kapelan župe u Dubrancu.¹⁹⁹

Natpis senatora Funisulana (Nemezin reljef s druge strane) Katančić je vidio i proučio u starom gradu Lukavcu krajem veljače 1795. u stanu Ivana Smendrovića. Naš ga autor hvali kao obrazovanog čovjeka koji je i sam prepisao tekst i obradio spomenik.²⁰⁰ Smendrović je u to vrijeme zasigurno bio lukavečki kaštelan ili podkaštelan jer je, kako piše Katančić, ondje imao stan. Vjerojatno ista osoba spominje se i 1758. god. kao turopoljski bilježnik.²⁰¹ Smendrovići su bili poznata i ugledna plemenitaška obitelj iz Velike Mlake, koja je dala više uglednih javnih osoba u Turopolju u 18. stoljeću.²⁰²

Katančić spominje trojicu velikogoričkih župnika iz druge polovice 18. st. koji su vezani za složenu i pomalo satiričnu priču o nalazu i putešestvijama počasnog

¹⁹³ KATANČIĆ 1795, 132.

¹⁹⁴ KRČELIĆ 1770, 489.

¹⁹⁵ *Quae nos verba viri, ad bellas Artes propensissimi, paullo deinde illustrabimus* (KATANČIĆ 1795, 132).

¹⁹⁶ RAZUM 1993, 266-267.

¹⁹⁷ KATANČIĆ 1795, 133.

¹⁹⁸ Vizitacije 1799, 217-226; Vizitacije 1802, 289-299.

¹⁹⁹ BARLÈ 1911, 189.

²⁰⁰ KATANČIĆ 1795, 140.

²⁰¹ LASZOWSKI 1924, 24.

²⁰² LASZOWSKI 1924, 24-28.

natpisa senatora Funisulana.²⁰³ Spomenik s dva lica imao je vrlo zanimljivu povijest u zadnjih tristotinjak godina. Nađen je početkom 18. st. u crkvi sv. Petra u Petrovini kod Velike Gorice. Petrovinska je crkva bila zidana, a spominje se još u 13. st. kao jedna od najstarijih u Turopolju.²⁰⁴ Upravo zbog toga ne začuđuje mjesto nalaza ovog spomenika, jer je pri njenoj gradnji zasigurno korišten kamen iz andautonijskih ruševina. Petrovinska je crkva teško stradala tijekom turskih provala u 15. i 16. st. te je u 18. st. bila sasvim zapuštena.²⁰⁵ Negdje polovicom 18. st. dvojni je spomenik premješten u župnu crkvu u Velikoj Gorici, gdje je uzidan u oltar kapelice.²⁰⁶ Katančić spominje da je natpis prepisao župnik Stjepan Dijanežević (*Dianešević*) te da je svoj prijepis priopćio Krčeliću.²⁰⁷ Dijanežević, rođen oko 1730. godine, od 1757. do 1764. bio je župnik u Velikoj Gorici. Nakon toga je bio lektor zagrebačkog Kaptola.²⁰⁸ Kao školovana osoba (Zagreb i Bologna), župnik Dijanežević je prvi pokazivao zanimanje za ovaj rimski spomenik te ga je, dojavivši Krčeliću njegov sadržaj, zapravo prvi uveo u znanstvenu sferu. Oko 1770. god. izbili su sporovi oko spomenika te ga je gorički župnik Josip Pogledić dao izvaditi iz crkve i zakopati na tajno mjesto.²⁰⁹ Pogledić je naslijedio Stjepana Dijaneževića 1764. god. i ostao župnikom do smrti 1779. godine.²¹⁰ Obojica su pripadala uglednim turopoljskim plemenitaškim obiteljima.

Spomenik je ostao pod zemljom sve do 1795. god. kad su ga pronašli zvonar velikogoričke crkve Ivan Besedić i Martin Kovač. Tadašnji župnik Marko Antun Hegedić iskopao ga je i spremio u podrum crkve.²¹¹ Na zahtjev turopoljskih plemenitaša ubrzo je prenesen u Lukavec,²¹² gdje ga je uskoro vidio i proučio Katančić. Župnik Hegedić, rođen oko 1753. u Koprivnici, službovao je u Velikoj Gorici od 1787. pa do svoje smrti 1828. godine. Ostavio je dubok trag u životu župe i mjesta. Njegovim je nastojanjem otvorena pučka škola, uredio je crkvenu kriptu, nabavio orgulje i podigao novi krov na crkvi. Usprkos svojim zaslugama, dolazio je u sukob s plemenitom općinom koja se tužila na njegovu službu i rad, posebno na financijsko stanje župe.²¹³

²⁰³ KATANČIĆ 1795, 142.

²⁰⁴ BARLÈ 1911, 330-331.

²⁰⁵ BARLÈ 1911, 331-334.

²⁰⁶ KATANČIĆ 1795, 142.

²⁰⁷ KRČELIĆ 1770b, 7-8.

²⁰⁸ BARLÈ 1911, 366.

²⁰⁹ KATANČIĆ 1795, 142.

²¹⁰ BARLÈ 1911, 366.

²¹¹ KATANČIĆ 1795, 142.

²¹² BRUNŠMID 1905, 65-68.

²¹³ BARLÈ 1911, 367-368.

6. *Važnost Katančićeva opisa Andautonije*

Katančić se znalčki koristio antičkim izvorima i suvremenom domaćom i stranom literaturom, kritički im prilazeći. Obilazio je antičke lokalitete i ceste, uočavao, bilježio i sustavno obrađivao podatke s terena, koristeći se terminologijom svoga doba.²¹⁴ Njegova etimološka razmatranja i zaključci također pripadaju onomu vremenu i nisu znanstveno valjani. Nasuprot tomu, razmišljanja o smještaju antičkih lokaliteta na zagrebačkom području, posebice Andautonije, utemeljio je na površinskim nalazima sačuvanih građevnih struktura koje razmjerno dobro poznaje i kvalitetno opisuje. Posebnu pažnju pridavao je opisu i obradi antičkih epigrafskih spomenika i numizmatičke građe, koje je držao prvorazrednim povijesnim izvorima. Rezultate terenskih obilazaka smatrao je najvrednijim stečevinama i na njih je oslonio raspravu s drugima autorima.²¹⁵ Često je nastupao vrlo kritički prema njihovim podacima i promišljanjima, posebno prema tezama A. Blaškovića, o kojima je pisao sa znatnom dozom ironije i sarkazma.²¹⁶

Izvršno je po vlastitu viđenju poznao i precizno opisao trase rimskih cesta u ovom dijelu Panonije, dajući ispravne udaljenosti i točne lokacije naselja poznatih iz antičkih itinerarija i karata. Pogriješio je u teoriji o postavljanju miljokaza. Uz trase je opisao i način gradnje rimske ceste koju je vidio u ostacima na potezu od Andautonije prema Sisku. Opisao je i ulice u samoj Andautoniji za koje ističe da su bile popločane. Iako Katančićev opis grada zauzima samo jedan kaput u ogledu o Andautoniji, neprocjenjivo je vrijedan. Po prvi su put ostaci Andautonije pomno opisani i smješteni u prostor te su dane prilično precizne mjere nekadašnjeg grada. Položaj opisanih arhitektonskih struktura i veličina gradskog areala uglavnom se poklapaju s današnjom topografijom Andautonije. Katančićev opis je detaljniji, precizniji te znatno točniji od Krčelićeva i Blaškovićeve iz kojih, radi usporedbe i kritike, prenosi neke elemente. Ostatke rimskih objekata spominje uglavnom neodređeno, bez napomena o izgledu, tehnikama gradnje i namjeni. Tek pojedinim dijelovima vidljivih rimskih arhitektonskih struktura pridaje namjenu, tj. identificira ih. Ruševine na prostoru Kutela pripisuje nekadašnjim predgrađima Andautonije, koja dosada nisu potvrđena arheološkim istraživanjima. Na poljima u okolici sela i groblju opisuje površinske nalaze kovanog novca i ulomaka građevinskog materijala. Osim vidljivih ostataka objekata, opisuje i sustav kanala oko grada za koje tvrdi da su služili za odvodnju poplavnih savskih voda, ali i kao gradski opkopi. Ovi navodi također još nisu našli potvrdu u arheološkim rezultatima.

²¹⁴ Npr. *ruinae* i *rudera* za građevinske ostatke, a *lapis* i *marmor* za kamene spomenike.

²¹⁵ Važnost terenskog pregleda posebno naglašava u predgovoru „Specimena“ (KATANČIĆ 1795, 7).

²¹⁶ Vidi bilj. 33, 83.

Sondažnim i sustavnim arheološkim istraživanjima na sjevernom dijelu andautonijskoga gradskog areala potvrđen je znatan dio Katančićevih navoda. Istraživanja na području Kutela i Savišća zasada nisu dala odgovarajuće rezultate. Rezultati arheoloških istraživanja ujedno nas potiču i usmjeravaju dalje: da bismo upotpunili sliku rimskoga grada, potrebno je istražiti potez između današnjega arheološkog parka i Kutela. O urbanom karakteru ovog prostora govore slučajni nalazi zidova, fresaka, ulomaka keramike i rimskog novca.²¹⁷ Dosadašnja manja istraživanja dala su poticajne rezultate.²¹⁸ Između arheološkog parka i osnovne škole trebali bi, prema Katančićevu opisu, biti ostaci južnih gradskih vrata i bedema. Daljnja istraživanja na Gradišću i u središtu današnjeg sela (prostor oko župne crkve i župnog dvora) unijet će još svjetla u tamu koja prekriva uništeni i zatrpani rimski grad. Jednako bi tako na prostoru Kutela i Savišća trebalo započeti s novim i opsežnijim istraživanjima jer površinske indicije upućuju na značajne urbane strukture.²¹⁹

Svi nabrojani stručni elementi idu u prilog Katančićevoj vodećoj ulozi u počecima arheološke struke u kontinentalnoj Hrvatskoj. Znanstvenim pristupom i razvijenom argumentacijom uspio je dokazati vlastite stavove, a mnoge teze – nakon više od 200 godina rada povjesničara i arheologa – vrijede i danas. Posebno je značajno njegovo inzistiranje na terenskim obilascima arheoloških ostataka. Katančićev opis Andautonije, zajedno s referencijama na starija djela domaćih autora, izvrstan je primjer koliko se korisnih arheoloških naznaka i podataka nalazi u djelima hrvatskih povjesničara-latinista novoga vijeka. To je ujedno i jedno od ključnih djela u starijoj hrvatskoj povijesnoj znanosti, posebno za staru povijest i arheologiju. U njemu se dobro odražava ondašnji stupanj znanstvenih spoznaja kada neka, danas uobičajena znanja, nisu bila ustaljena i šire poznata. Katančićeva su istraživačka načela kvalitetna i njihova vrijednost nadilazi doba u kojem djeluje. Zbog navedenih argumenata, poglavlje o Andautoniji dobar je predstavnik znanosti svojeg doba i još uvijek vrlo korisno pomagalo današnjim istraživačima.

²¹⁷ NEMETH-EHRLICH – VOJVODA 1994, 41.

²¹⁸ Zaštitno istraživanje 2003. god. u dvorištu osnovne škole (originalna terenska dokumentacija Muzeja Tropolja). Otkriveni su ostaci zidanog objekta, mogući dio šljunčane ceste i dijelovi kasnijeg rimskog objekta sa zemljanim zidovima.

²¹⁹ NEMETH-EHRLICH – KUŠAN-ŠPALJ 2003, 114.

Kratice

AMZ	Arheološki muzej u Zagrebu
CIL III	<i>Corpus inscriptionum Latinarum</i> , tom. III.
EHPK	<i>Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture</i> , ur. I. Karaman, Zagreb: Školska knjiga, 1980.
EJ	<i>Enciklopedija Jugoslavije</i> , ur. I. Cević, Zagreb: JLZ, 1984.
HAD	Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
HBL	<i>Hrvatski bibliografski leksikon</i> , ur. A. Stipčević, Zagreb: JLZ, 1982.
HE	<i>Hrvatska enciklopedija</i> , ur. M. Ujević, Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1941.
HLZ	Hrvatski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, v. i JLZ.
IzdHAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva
JLZ	Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, v. i HLZ
LHP	<i>Leksikon hrvatskih pisaca</i> , ur. D. Fališevac, K. Nemeč i D. Novaković, Zagreb: Školska knjiga, 2000.
MH	Matica hrvatska, Zagreb
ObHAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
Opusc.archaeol.	<i>Opuscula archaeologica</i> , Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
OZ	<i>Osječki zbornik</i> , Muzej Slavonije Osijek
VAMZ	<i>Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu</i>
VHAD	<i>Vjesnik hrvatskog arheološkog društva</i>
ZIZH	<i>Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925. sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom: prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva</i> , Zagreb: Izd. odbor, 1925.

Bibliografija

- ADAMČEK, Josip (1980), *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb.
- BARLÈ, Janko (1911), Povijest crkve u Turopolju, u: LASZOWSKI 1911, 125-395.
- BLAŠKOVIĆ, Andrija (1794), *Andreae Blaskovich de Blaskovcz Presbyteri Historia Universalis Illyrici T. III, Ab ultima et gentis et nominis memoria, Dissertatio VIII:*

- Vetustas, eminentia, discrimen et fines Pannoniae Saviae. Praesidium Pannoniae series. Zagrabiae: Typis episcopalibus.*
- BRUNŠMID, Josip (1904), Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *VHAD*, 7 (1903/1904), 209-240.
- BRUNŠMID, Josip (1905), Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu: nastavak, *VHAD*, 8 (1905), 65-68.
- DEGMEDŽIĆ, Ivica (1957), Sadržaj antiknih kamenih spomenika nađenih u Zagrebu i okolici, u: *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb, 91-117.
- DEŽELIĆ, Velimir (1925), Katančić, Petar Matija, *ZIZH*, 128-129.
- FALIŠEVAC, Dunja – NOVAKOVIĆ, Darko (2000), Katančić, Matija Petar, *LHP*, 342-344.
- GREGL, Zoran (1994), Antičko (rimsko) razdoblje, *Zagreb prije Zagreba*, Zagreb, 33-36.
- HERKOV, Zlatko (1973), *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb: Školska knjiga.
- HOFFILER, Viktor – SARIA, Balduin (1938), *Antike Inschriften aus Jugoslavien, Heft I Noricum und Pannonia superior*, Zagreb.
- HRG, Metod – KOLANOVIĆ, Josip (1989), *Kanonske vizitacije Zagrebačke (Nad) biskupije*, Zagreb: Arhiv Hrvatske.
- KATANČIĆ, Matija Petar (1782), *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperia quam Petrus Katancius Pannonius (...) conscripsit*, Eszeki: Typis Ioann. Mart. Diwalt.
- KATANČIĆ, Matija Petar (1791) *Dissertatio qua in agro vici Schitarjevo, ad decimum lapidem Zagrabia in exortum remoto, Andautonium oppidum, titulo reipublicae, olim stetisse monstratur, Zagrabiense calendarium ad annum Iesu Christi M.DCC.XCII bissextilem*, Zagrabiae: Typis Iosephi Caroli Kotsche.
- KATANČIĆ, Matija Petar (1795), *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de origine lingua et literatura Croatorum, simul de Sisciae, Andautonii, Nevioduni, Poetovionis urbium in Pannonia olim celebrium et his intriectarum via militari mansionum situ disseritur auctore Math. Petro Katancsich in Archigymn. Zagreb. schol. human. professore p. o.*, Zagrabiae: Typis Episcopalibus.
- KATANČIĆ, Matija Petar (1826/7), *Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata a p. Math. Petro Katancsich...*, Budimae: Sumtibus Typographiae regiae Universitatis Hungaricae.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1914), *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)*, Zagreb: Matica Hrvatska
- KLEMENC, Josip (1938), *Archaeologische Karte von Jugoslavien*, Beograd.
- KORADE, Mijo (2000), Blašković, Andrija, *LHP*, 79.
- KORADE, Mijo (2006), Andrija Blašković i dometi hrvatske kontinentalne historiografije krajem 18. st., *Gazophylacium*, 11 (2006) 3-4, 19-30.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam (1767), *Krčelić, Annuae sive Historia ab anno inclusive 1748 et subsequis mano eiusdem conscripta ad posteritatis notitiam*, prir. V. Gortan, Zagreb: JAZU, 1952.

- KRČELIĆ, Baltazar Adam (1770a), *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis: studio, labore, ac impensis Balthasaris Adami Kerceselich de Corbavia, Zagrabiae*: Typis primo Rainerianis, dein Zeraushegianis, ac demum Antonii Jandera Typographi.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam (1770b), *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Notitiae praeliminares: periodis IV. distinctae: quibus ex scopo et fine, studio, labore ac impensis Balthasaris Adami Kerceselich de Corbavia, Zagrabiae*: Typis demum Antonii Jandera, V.C.E.Z. Typographi.
- KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna (1990), Tako su pisali naši stari..., *ObHAD*, 22 (1990), 2, 74-75.
- KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna (1996), Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovom opisu Podunavlja, *Etnogeneza Hrvata* (zbornik radova znanstvenog skupa Etnogeneza Hrvata, održanog 1989. god. u Zagrebu), Zagreb: Nakladni zavod MH, 61-72.
- KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna – ŠEGVIĆ, Marina (1992), Katančićev opis Siscije, *Opusc. archaeol.*, 16 (1992), 165-181.
- KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna, *Uvodna studija u izdanju prijevoda poglavlja o Andautoniji iz Specimena* (u tisku).
- KUŠAN, Dora – NEMETH-EHRLICH, Dorica (1994), Arheološki park „Andautonia“ u Ščitarjevu, *Informatica museologica*, 25 (1994) 1-4, 30-34.
- LASZOWSKI, Emilij (1910), Mjestopisne i povjesne crtice, *Povijest Turopolja*, 1910, 279-407.
- LASZOWSKI, Emilij (1911), Uredbe plem. općine Turopolja, *Povijest Turopolja*, 1911, 1-124.
- LASZOWSKI, Emilij (1924), Povijest škola, čitaonica, knjižnica i pjevačkih te glazbenih udruženja, *Povijest Turopolja*, 1924, 1-96.
- LASZOWSKI, Emilij (1925), Krčelić Krbavski Baltazar Adam, *ZIZH*, 1925, 146.
- MARSIGLI, Luigi Ferdinando (1726), *Danubius Pannonico-Mysicus observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus*, Amstelodami: Apud P. Gosse, R. Chr. Alberts, P. de Hondt: Apud Herm. Uytwerf & Franc. Changuion.
- NEMETH-EHRLICH, Dorica – KUŠAN-ŠPALJ, Dora (2003) Municipium Andautonia, *Noricum and Pannonia*, 2003, 107-129.
- NEMETH-EHRLICH, Dorica – VOJVODA, Pavo (1994), Andautonija – rimsko urbano središte, *Zagreb prije Zagreba*, 1994, 39-45.
- Noricum and Pannonia* (2003), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia = Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien*, ur. M. Šašel Kos, P. Scherrer, B. Kuntić-Makvić, L. Borhy, [Situla 41], Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- PINTARIĆ, Tatjana (1998), *Nekropole i groblja na području Ščitarjeva*, katalog izložbe, Velika Gorica: Muzej Turopolja.
- PINTARIĆ, Tatjana (2000), Arheološko i geofizikalno istraživanje u Ščitarjevu, *ObHAD*, 32 (1998) 3, 64-67.

- PINTARIĆ, Tatjana (2003), Arheološko istraživanje u Ščitarjevu: lokacija župna livada, *ObHAD*, 35 (2003) 1, 107-113.
- PINTARIĆ, Tatjana – KNEZOVIĆ, Ivan (2005), *Arheologija*: katalog stalnog postava Muzej Turopolja, Velika Gorica: Muzej Turopolja.
- PINTEROVIĆ, Danica (1968), O Katančićevom naučnom prvijencu, *Arheološki vestnik*, 19 (1968), 393-401.
- Pod Okićem* (2003), *Pod Okićem*: zavičajna knjiga župa sv. Marije i sv. Martina, ur. D. Pavličević, Samobor.
- Povijest Turopolja* (1910), *Povijest plem. općine Turopolja nekoč Zagrebačko polje zvane*, sv. I, ur. E. Laszowski, Zagreb: Antun Scholz.
- Povijest Turopolja* (1911), *Povijest plem. općine Turopolja nekoč Zagrebačko polje zvane*, sv. II, ur. E. Laszowski, Zagreb: Antun Scholz.
- Povijest Turopolja* (1924), *Povijest plem. općine Turopolja nekoč Zagrebačko polje zvane – Prosvjetni rad*, sv. III, ur. E. Laszowski, Zagreb: Merkantile.
- PUMN (1984), *Plan uređenja manjeg naselja – Ščitarjevo*, 1. i 2. dio (umnoženo kao rukopis), prir. N. Benić – Hlebec i dr., Zagreb: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture.
- RAČKI, Franjo (1881), Matija Petar Katančić, *Vijenac*, 15, 16, 17.
- RAZUM, Stjepan (1993) Župnici i njihovi pomoćnici u župi Sv. Martina pod Okićem, u: *Pod Okićem*, 1993, 263-271.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Ante (1994), Katalog izložbe, *Zagreb prije Zagreba*, 1994, 79-159.
- SHEK-BRNARDIĆ, Teodora (2000), Baltazar Adam, *LHP*, 385-386.
- SRŠAN, Stjepan (1987), Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od Petra Katančića, I. dio, *OZ*, 18-19 (1987), 349-373.
- SRŠAN, Stjepan (1989), Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od Petra Katančića, II. dio, *OZ*, 20 (1989), 299-318.
- SRŠAN, Stjepan (1994), Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od Petra Katančića, III. dio, *OZ*, 21 (1991 [1994]), 51-76.
- STIPČEVIĆ-DESPOTOVIĆ, Anđelka (1982), Blašković, Andrija, *HBL*, sv. 2, 15-16.
- ŠEPER, Milan – RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Duje (1984), *Arheologija*, *EJ*, T. I.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, Branka (1981), Etape urbanog razvitka Anadutonije i antičko nasljeđe Zagreba, *Zagreb i njegova okolica*, 1981, 129-154.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, Branka – GORENC, Marcel (1984), Analiza i valorizacija prirodnog ambijenta naselja Andautonija – Ščitarjevo i prikaz kontinuiteta naseljenosti, *PUMN* 2.
- Vizitacije (1741), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 56/XII, 523-534.
- Vizitacije (1746), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 57/XIII, 212-217.
- Vizitacije (1749), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 58/XIV, 198-203.

- Vizitacije (1758), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 59/XV, 197-205.
- Vizitacije (1799), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 146/II, 217-226.
- Vizitacije (1802), Kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, župa Ščitarjevo, u: *Protokol*, 65/XXIb, 289-300.
- VOJVODA, Pavo (1997), *Arheologija – rimsko doba*: katalog stalnog postava Muzeja Turopolja, Velika Gorica: Muzej Turopolja.
- Zagreb i njegova okolica* (1981), Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici, ur. Ž. Rapanić, [IzdHAD 6], Zagreb.
- Zagreb prije Zagreba* (1994), *Zagreb prije Zagreba*: arheološka baština Zagreba od prapovijesti do osnutka biskupije 1094. g., katalog izložbe, ur. A. Rendić-Miočević, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu i dr.

Katančić's *Andautonium*: The scientific peak in archaeology and ancient history of the Zagreb region in the 18th century

The tract written by Matija Petar Katančić about the Roman town of Andautonia is a part of his major work *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* from the year 1795. Besides the overview and the critical analysis of this tract, the author also discusses works about the same topic by Katančić's contemporaries Baltazar Adam Krčelić and Andrija Blašković. In the first part of the article there is a discussion about the exact location of the Roman municipium of Andautonia. Katančić is emphasized as the first author who positioned Andautonia correctly, in the village of Ščitarjevo near Zagreb. In the second part of the article the author analyzes Katančić's description of archaeological ruins of Andautonia, which were still visible at that time. The author also tries to compare Katančić's description of this Roman town with the results of modern archaeological excavations. Through a critical analysis he evaluates the trustworthiness and usefulness of Katančić's theories and ideas in present times. The author specifies valuable sources which explain Katančić's theories and presents persons whom Katančić met during his exploration. The author tries to summarize Katančić's total contribution to history and archaeology, as well.

Ključne riječi: Andautonija, Rimsko Carstvo, Matija Petar Katančić, hrvatski latinisti, arheologija, zagrebačko područje.

Keywords: Andautonia; Roman Empire, Matija Petar Katančić, Croatian latinists, archaeology, Zagreb region.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 40

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2008.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 40

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u prosincu 2008. godine

Naklada

400 primjeraka

